

Läsandets politik och retorik

Om läsandets historia,
skolbibliotek, poesi,
tillgänglighet, kvalitet,
modersmål, bildning
och läsningens status

Förord

Träff för läsfrämjande år 2022 med temat Läsandets politik och retorik slog rekord med över 900 anmälda. Kulturrådet är arrangör med stöd av Läsrådet, som är ett rådgivande organ och en del av Kulturrådets läsfrämjande arbete.

Under två dagar med guidning av Augustin Erba, träffens programledare och moderator, fick vi en inblick i läsandets historia, följa samtal om skolbibliotek, poesi, modersmål, tillgänglighet och kvalitet, och ett svar på varför bildningen förlorat sin status (när alla bara tänker på pengar.) Precis som träffarna för tidigare år är innehållet sammanfattat i den här skriften. Denna gång av journalisten Hanna Jedvik. Och för första gången finns träffen även att se på i efterhand i sin helhet.

Under läsfrämjandeträffen deltog flera av Läsrådets ledamöter i olika samtal, med den bredd och det djup som finns i deras samlade kompetens. Samtalen finns dokumenterade här i skriften. Tillsammans spänner de över hela läsfrämjandets ekosystem och stärker Kulturrådet i arbetet med att initiera, samordna och följa upp läsfrämjande insatser av nationellt strategiskt intresse.

År 2022 har varit Läsrådets första verksamhetsår. Många har hört av sig till oss och förväntningarna har varit höga på vad Läsrådet ska åstadkomma. På Kulturrådet är vi på tårna för att synliggöra läsningens betydelse och för att nå målet att Sverige ska bli världens mest läsande land. Det är ett högt ställt mål, men det är en målsättning som vi måste ha och som vi, tillsammans med er, kan förverkliga.

Särskilt angeläget under 2022 har det varit att utse en ny läsambassadör. Nioosha Shams är läsambassadör 2022–2024, och kommer under sina två år att ha ett särskilt fokus på ungas och unga vuxnas läsande, och på modersmålets betydelse och flerspråkighet. Vi är väldigt glada för den flygande start som Nioosha Shams har fått. I skriften finns hon med i en text utifrån ett samtal om modersmål och litteratur.

Tack alla som bidrar med ert engagemang och intresse. Hoppas att ni hittar tankar och idéer att ta med er. Och fortsatt att ge oss inspel till det fortsatta arbetet!

Kajsa Ravin
generaldirektör för Kulturrådet
och ordförande i Läsrådet

Innehåll

Magnus Persson: Läsandets historia, en odysseé.....	4
Linnéa Lindsköld och Åse Hedemark: Att fostra läsare	8
Helene Öberg, Peter Fredriksson, Eric Haraldsson: Skolbiblioteken klarar biffen	16
Susanne Ahlroth: Sverige anropar Finland – hur gör ni?	22
Johan Sandberg McGuinne: Att läsa på hjärtesspråket	26
Nioosha Shams och Kayo Mpoyi: Modersmålets roll i den svenska litteraturen	30
Jonas Brun och Nina Ström: Vem är rädd för poesi?	36
Andreas Cervenka: Har bildning inte längre någon status när alla bara tänker på pengar?	42
Lotta Brilioth Biörnstad och Cecilia Broberg: Att göra tillgängligt	50
Elin Nord och Helena Öberg Carlsson: All läsning är bra, förutom den dåliga	54
Pamela Schultz Nybacka: Ett bibliotek på jobbet	58
Helya Riazat, Fredrik Pettersson och Anna Lund: Det är en fråga om klass	64
Cecilia Löfberg: Läsrådet och tema samverkan	70
Lästips!	74

Samtal med Magnus Persson

Läsandets historia, en odysseé

Magnus Persson är professor i litteraturvetenskap med didaktisk inriktning och ledamot i Läsrådet. På läsfrämjandeträffen samtalande han med moderator Augustin Erba om litteraturpolitik och idédebatt genom historien.

Inför samtalet visades Kulturrådets film "100 år av läsande" som finns på kulturradet.se. Filmen skildrar bland annat hur synen på så kallad skräplitteratur präglade diskussionen om läsning under 1960- och 1970-talen, och hur man från politiskt håll har haft höga mål vad gäller folkets läsning.

Vad kände du när du såg den här filmen?

Det var en häftig film. Den visar att vår syn på läsning i stort sett har varit densamma genom åren. Men ändå förändrats. För hundra år sedan tyckte man också att läsning var viktigt, samtidigt som det senare växte fram en stor oro för dåliga böcker – de så kallade skräpböckerna. I vår tid ligger fokus mer på mängden läsning och oron för att vi läser för lite.

En annan tydlig tendens som går genom hela historien är statens vilja att styra folks läsning. Dock har anledningarna och argumenten varierat. Tidigare skulle man läsa av religiösa och fosterländska skäl. Idag är argumentet att vi främst ska läsa för att bli empatiska och demokratiska individer. Även om det fosterländska har letat sig in lite på senare tid.

Var ligger ansvaret för läsningen idag?

Förut var frågan om folkets läsning främst en fråga för staten och skolan, och inte minst för folkrörelsen. I vår tid har ansvarsfrågan förflyttats. Idag präglas samhället snarare av idén om att vi alla förväntas verka läsfrämjande, allt från McDonalds och fotbolls-föreningar till Försvarsmakten och andra myndigheter.

Det handlar om aspekter som kulturell konkurrenskraft, gemenskap, bildning och allmänbildning.

På individnivå är däremot inte skälen till att vi söker oss till litteraturen så värst annorlunda nu jämfört med för hundra eller flera hundra år sedan. På ett personligt plan läser vi oftast för underhållning, tröst eller estetisk njutning.

Det är underbart att se att litteraturen kan svara emot och tillfredsställa olika behov som vi människor har.

Varför har vi så mycket synpunkter på det här med läsning?

Läsning betraktas som en ödesfråga för stora delar av samhället. Alla är överens om vikten av läsning.

Vet man vilken effekt som förmaningarna om läsning har?

Man skulle kunna säga att de inte har några effekter alls. Snarare har de motsatt effekt. Framför allt på unga personer. Det som vuxengenerationen säger är bra brukar inte påverka yngre generationer över huvudtaget.

Framför allt bör pekpinna lämnas utanför det läsfrämjande arbetet. Det är klokare att gå in i det hela med en stor portion ödmjukhet. Vi bör framför allt fokusera på vad unga själva tycker om att läsa. Som lärare i skolan gör du klokt i att visa öppenhet och nyfikenhet och ställa frågor som: Vad läser du och varför?

Vad tänker du om dagens diskussion att unga tittar för mycket i mobilen?

När det gäller så kallad moralpanik ser läget helt annorlunda ut idag än tidigare. Tänk på hur man pratade om dansbandseländet, videovåldet och kiosklitteraturen. Nu ser medielandskapet helt annorlunda ut. De potentiella fienderna har blivit alltför många. Det går inte att dra i gång en kampanj mot internet. Efter ett par decennier med internet vet vi att det finns mycket skadligt innehåll på nätet, men att du också kan hitta oerhört kvalificerat material.

Föreläsning Linnéa Lindsköld
och Åse Hedemark

**Att fostra
läsare.
Läsningens
politiska
historia i
Sverige
1945–2022**

Linnéa Lindsköld och Åse Hedemark, båda docenter i biblioteks- och informationsvetenskap, presenterade sin forskning om statens styrning av läsning och läsare. De har bland annat kunnat peka ut flera olika förflyttningar inom läsfrämjandearbetet som har skett genom historien, från stat till föräldrar och från bokmarknad till läsare.

Linnéa Lindsköld: Vi har tillsammans med docent Anna Lundh ägnat de fyra senaste åren åt att undersöka de här frågorna. Det har vi gjort inom ramen för forskningsprojektet "Att skapa den läsande medborgaren", finansierat av Vetenskapsrådet. I det här projektet har vi publicerat flera vetenskapliga artiklar och skriver nu även på en bok.

Läsning kan kompensera för andra brister

Linnéa Lindsköld: En tendens som vi har sett är hur läs- och litteraturfrämjade som politiskt område har växt sig allt större. Något som märks inte minst på att budgeten för just litteratur och läsfrämjande har ökat med 62 procent de tio senaste åren. Från politiskt håll har man en stark förhoppning om att läsning ska göra människor mer empatiska och mer integrerade. Men också friska till kropp och själ, bra i skolan och bra på jobbet.

I den samtida litteraturpolitiska diskussionen finns det en miss-tanke om att andra områden inte klarar av att främja den här typen av positiva värden och egenskaper på egen hand, och därför sätter politiker ofta sitt hopp till att läsningen ska kompensera för bristerna i empati och integration. Med olika medel ska individer förmås att läsa rätt text, på rätt sätt, på rätt plats och i rätt tid.

När en stat vill främja folkets läsning är målet inte enbart att medborgarna ska få det bättre. Staten vill också ha något tillbaka i form av exempelvis flitiga elever, patriotiska arbetare eller fritt tänkande och motståndskraftiga, demokratiska individer.

Nya rörelser i litteraturpolitiken

Linnéa Lindsköld: Vi har identifierat att läsningens politik har gjort flera övergripande förflyttningar genom åren. Bland annat har fokus skiftat mellan vilka insatser som man tror ska göra skillnad i folks läsvanor. Den första förändringen är att politiken har gått från att rikta in sig på åtgärder mot bokmarknaden, till att fokusera på läsning och läsare. Det har även bidragit till en vidgning av litteraturpolitikens område.

I samband med att välfärdspolitiska åtgärder infördes på bred front i Sverige trodde politikerna att medborgarna automatiskt skulle ta del av mer kvalitativ litteratur och kultur i takt med att deras välstånd ökade. Det var efter att 1952 års bokutredning, som byggde på flera läsvaneundersökningar, hade visat att det fanns två grupper i samhället som inte läste över huvud taget: hemmafruar och bönder. Det var två grupper som saknade fritid. Politikerna drog då slutsatsen att om folk fick mer fritid, längre utbildning och pengar, skulle även fler börja läsa. Men icke.

Läsvaneutredningen 1972 kom med ett chockbesked. Den visade att de grupper av medborgare som hade hög utbildning och goda inkomster läste torftig litteratur i lika hög grad som de med låg utbildning och lägre inkomster. Tid och en diger utbildning räckte alltså inte för att få människor att läsa god litteratur.

Det här gjorde att litteraturpolitiken tog en ny riktning. Nu lades i stället tyngdpunkten på distribution och tillgängliggörande av kvalitetslitteratur. Bland annat initierades *En bok för alla*, statligt litteraturstöd och arbetsplatsbibliotek. Man riktade in sig på förmedling av god litteratur.

Från vuxna till barn

Åsa Hedemark: Senare inträffade en annan förskjutning i litteraturpolitiken. Nämligen att man från politiskt håll gick från att fokusera på vuxna läsare, till att från 1980-talet och framåt i stället lägga tyngdpunkten på barn och unga.

I politiska dokument och debatter om läsning under perioden som sträcker sig under 1940-talet till 1970-talet är det alltid vuxnas läsning som avses när man pratar läsfrämjande. Barn och unga nämns endast i förbifarten och då konstaterar man att ansvaret för barnen ligger hos skolan.

Det som händer på 1980-talet är att strålkastarljuset från politiskt håll i stället riktas mot barn och unga när det gäller läsfrämjande insatser. Man börjar också se läsning som en nödvändighet för att människor ska kunna utveckla nödvändiga kognitiva färdigheter. Nu kommer även övertygelsen om att genom att exponera barn för böcker och läsning så medför det att de utvecklas till läsande medborgare även som vuxna.

Barn och ungas läsförmåga sjunker

Åse Hedemark: I utredningen *Läs mera!* (SOU 1984:30) står det att "Målet är att göra nya generationer medvetna om den goda litteraturen, så att vi i ett längre tidsperspektiv minskar den stora gruppen människor som aldrig eller ytterst sällan läser böcker".

Under 1980-talet rör man sig alltså bort från idén om vikten av kvalitetslitteratur och att läsa rätt sorts böcker, som präglade diskussionen under 50-talet. Nu handlar det i stället om att det är förmågan att läsa som måste stärkas. Men också att man vill forma en viss typ av förmågor och kompetenser, som handlar om att kunna ta sig an en kvalificerad typ av läsning.

Denna rörelse tydliggörs alltmer under 1990-talet, och blir än mer uppenbar i början av 2000-talet. Inledningen av milleniet präglas av en kris inom läsandet, eftersom flera stora studier, som PISA och PIRLS, visar att barns och ungas läsförmåga sjunker. Barn förefaller dessutom att läsa allt mindre, åtminstone när det kommer till skönlitteratur. Internet, sociala medier och den digitala läsningen identifieras som hot, och begrepp som källkritik och medie- och informationskunnighet (MIK) lanseras.

Föräldrar pekats ut som nyckelspelare. De behöver ta ett större ansvar för sin egen och sina barns läsning menar man nu. Att sprida kunskap och öka medvetenheten om läsningens betydelse är något som återkommer på flera ställen i utredningarna under den här perioden. Grupper som läser i liten utsträckning ska medvetandegöras om att läsning är viktigt för utbildning och delaktighet.

Även vuxna i barnens omgivning förväntas ta ett större ansvar för sin egen och barnets läsning. Nu börjar man prata om att det i hemmet krävs en medvetenhet om läsningens betydelse och att fler bör bli medvetna om vikten av läsning.

Under 2010-talet nyanseras synen på digital läsning och man betonar i stället att den digitala tekniken kan ge möjligheter till ökad läsning. Dock betonar man att läsförståelse i digitala sammanhang i hög grad vilar på samma förmåga som traditionellt läsande.

Från att förändra samhället till att höra till samhället

Linnéa Lindsköld: Vad är det då som politikerna tror ska hända med läsarna? Hur har den övergripande visionen för vad ett läsande folk ska göra förändrats?

I den politiska diskussionen hänvisas ofta tillbaka till tiden för det demokratiska genombrottet och folkrörelsernas roll för att främja läsning. I de argumenten blir också den starka kopplingen mellan läsning och demokrati synlig.

Under 1950-talet till 1970-talet beskrevs läsningen som ett redskap för att förändra samhället och sin arbetsmiljö i en positiv riktning. Som medborgare hade du rent av en skyldighet att läsa avancerad kvalitetslitteratur för att göra samhället bättre. Här fanns också en stark koppling till fackförbunden och Socialdemokraterna.

Det handlade då om att landets invånare skulle utveckla kunskaper för att stöpa om samhället till att bli det demokratiska klasslösa välfärdssamhället, kanske mot bakgrund av erfarenheter från andra världskriget. Men det var också en fråga om att bygga upp ett motstånd mot reklamens lockande budskap och nya massmedier.

På 2010-talet sägs det däremot att läsning är ett redskap för att höra till och bli en del av samhället. Även nu behövs läsning för att avkoda reklam, men kritiken mot kommersialism har tonats ned. Nu är det snarare viktigt att utveckla läsförståelse för att "som medborgare fullt ut kunna delta i det demokratiska samtalet", som man säger.

Nu tänker man alltså att människor har en skyldighet att bli läsare för att ha möjlighet att kunna orientera sig och bidra till samhället, men inte nödvändigtvis bidra till förändring. I den politiska debatten tar man intryck av pedagogiska, psykologiska och neurovetenskapliga perspektiv på läsning och är intresserad av vad som händer inuti människan i samband med läsning.

Idag ser vi kanske tendensen till en ny sorts automatiseringstes, i stället för ökat välstånd är det ökad kunskap som är det där magiska knepet för att sätta i gång folks läsning.

Konsekvenser av en ny litteraturpolitik

Åse Hedemark: I de senaste utredningarna har man framför allt beskrivit föräldrarna som ansvariga för barnens väg in i läsning. De förväntas att både läsa tillsammans med sina barn och fungera som läsande förebilder. På så sätt görs föräldrarna ansvariga för problemet att deras barn inte läser, eller åtminstone inte läser rätt sorts texter.

Att inte läsa själv eller för sina barn görs därmed till en fråga om ett individuellt livstilsval. Genom att lägga ansvaret på enskilda föräldrar missar man diskussionen om vilka utmaningar socialt och ekonomiskt utsatta familjer har för att få till lästid.

Om detta framställs som problemet, och inte sociala strukturer som skapar mer eller mindre bra förutsättningar för att bli en läsare, framstår staten som generös och medkännande i och med att det trots allt finns stöd att få genom skolor, bibliotek och andra läsfrämjande verksamheter.

En annan aspekt som forskargruppen kan se är att det idag finns två, stundtals motstridiga, sätt att tala om läsning i den politiska diskussionen. Man lyfter å ena sidan fram läsning som bildning, där skönlitterär läsning ses som viktigt i sin egen rätt och för forandet av individen. Gärna med referenser till 1900-talets folkbildningsrörelser. Å andra sidan pratar man om läsning som något instrumentellt som leder till vissa tydliga kompetenser, där läsutveckling är en del av en mänsklig utveckling som kan kvantifieras och mätas. Till skillnad från bildningsläsandet genom skönlitteratur som inte går att mäta resultatet av.

Läsfrämjande insatser har gått från att fokusera på litterära texters distribution till att vilja påverka vårt inre. Då kan vi fråga oss hur det här har påverkat professionella läsfrämjares arbete? Vi skulle gärna se att man reflekterar mer kring vad den här synen på läsfrämjande säger om vår tid. Vad kan det få för konsekvenser dels för läsarna, dels för det läsfrämjande arbetet? Andra aspekter att fundera över kan vara vilka historiska värderingar som dagens läsfrämjande arbete vilar på, och hur det påverkar alla som arbetar med de här frågorna.

Hur har man genom åren definierat kvalitet?

Linnéa Lindsköld: Om vi tittar på vad man från politisk håll menar så anser man att kvalitet handlar om skönlitteratur, som romaner och poesi. Främst realistisk och kvalificerad litteratur. På 1970-talet sa man också att det som kräver utbildning för att ta till sig är kvalitetslitteratur. Och idag är det mycket en formatfråga – den tryckta boken är fortfarande den som har status i diskussionen.

Finns det någon faktiskt forskning som stöder idén om att läsning gör människor mer empatiska?

Linnéa Lindsköld: Ja, det finns det visst belegg för. Men att bli empatisk betyder inte att man blir en godare människa. Det kan också skapa medkänsla till en specifik grupp på bekostnad av en annan, och därmed slå split i ett samhälle.

Åse Hedemark: Jag skulle gärna se mer kritiskt granskande forskning om läsning. Och mer forskning som utgår från läsarnas syn på och förhållningsätt till läsning, inte minst barns och ungas syn och förhållningsätt till läsning. Det ju är en oerhört komplex praktik. Det spelar väldigt stor roll i vilken kontext man läser. En undersökning som jag har gjort i samverkan med Svensk Biblioteksforening visade att unga kunde definiera sig som icke-läsare eller starkt negativt inställda till läsning i en skolkontext, trots att de var storläsare på fritiden. Exempelvis uppgav en informant att den fick två helt olika läsoplevelser av samma bok, beroende på om läsningen skedde hemma eller i skolan.

Panelnsamtal med Helene Öberg,
Peter Fredriksson och Eric Haraldsson

Skol- biblioteken klarar biffen

Skolbiblioteket får ofta symbolisera räddningen på skolbarnens sjunkande läsförmåga. Frågan är om skolbiblioteket också får axla ett större samhällsproblem, och förväntas vara räddaren i nöden när skolan visar brister i det läsfrämjande arbetet? Det är frågorna som den här panelen diskuterade. Medverkade gjorde Helene Öberg, ordförande i Svensk Biblioteks förening, Peter Fredriksson, generaldirektör för Skolverket och ledamot i Läsrådet, Eric Haraldsson, skolbibliotekarie Ringsbergskolan i Växjö, och ledamot i Läsrådet.

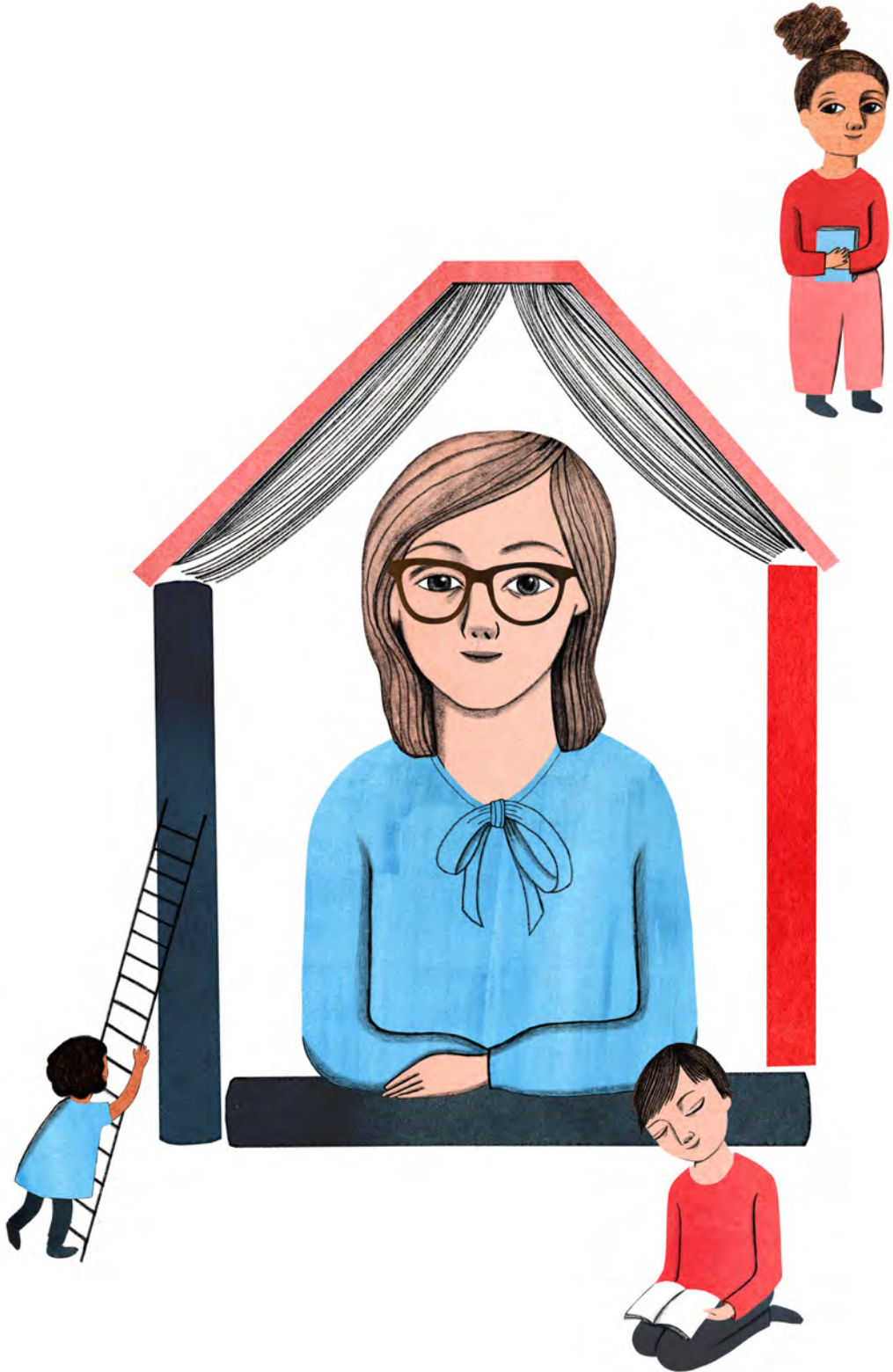
Det finns ett väldigt stort engagemang för skolbiblioteken, och de flesta som är engagerade i läsfrämjande ser skolbiblioteken som en viktig nyckel till barn och ungas läsning. Däremot har inte mycket skett från politiskt håll.

Hur kan skolbiblioteken lösa elevernas läsning?

Eric Haraldsson: En stor faktor som påverkar hur barn läser är hur mycket man läser hemma. Det skolbiblioteken kan göra är att se till att alla barn i Sverige får likvärdig tillgång till litteratur. Det ger dem samtidigt möjligheter och stöd att utveckla sin förmåga att tolka och värdera text. Till dags dato är bemannade skolbibliotek det mest kraftfulla sättet att nå alla barn.

Hur kan det fungera?

Eric Haraldsson: Man kan ju lätt tro att skolbibliotekarien är någon som sitter i ett rum och väntar på att eleverna ska komma. Men på det sätt som mitt arbete är organiserat idag är undervisningen förlagd i klassrummet tillsammans med läraren. Där ägnar vi oss åt läsning, läsutveckling, källkritiska frågor och medieinformationskunnighet. Vi har även ett tillfälle i veckan när eleverna kommer till skolbiblioteket. Du behöver alltså styra verksamheten i skolbiblioteket om du inte vill att det ska fungera som ett folkbibliotek. Det vi gör från skolbibliotekets håll är en pedagogisk verksamhet.

Helene Öberg: Ju mer man lär sig av skolbiblioteken medan man går i grundskolan, desto bredare blir tillgången till bibliotek resten av livet. Man grundlägger alltså en stark förmåga att läsa och utvecklas där.

Peter Fredriksson: Om skolan vill vara en resurs där unga kan utveckla sitt språk, och där eleverna får en ingång till litteratur, krävs ett medvetet och aktivt arbete från skolbibliotekens håll. Enbart ett skolbibliotek i sig är ingen lösning för att få fler att läsa, om man inte arbetar på rätt sätt. För att skolbiblioteken ska vara en tillgång för eleverna måste det utgöra en del av hela skolans verksamhet, vilket kräver samarbete mellan bibliotekarie och lärare. Dessutom behöver rektor vara tydlig med hur man bör jobba och hur inköp av böcker ska gå till.

Skolverket har fantastiska styrdokument om arbetet mellan elever och personal. För att verksamheten i skolan ska fungera krävs en undervisningsskicklig lärare. Om man till det kan addera ett bra skolbibliotek och en kompetent bibliotekarie kan man komma väldigt långt.

Helene Öberg: Man ska inte glömma att långt ifrån alla skolor har något skolbibliotek överhuvudtaget. Sedan tidigare finns ett förslag från tidigare utbildningsminister Gustaf Fridolin (MP) om en lag på att alla skolbibliotek ska vara bemannande. Det är viktigt att den idén blir förverkligad.

Varför kan vi inte bara nöja oss med att det finns ett bibliotek på orten, och att skolan har ett samarbete med bibliotekarien där?

Helene Öberg: Det är ju inte som att det bara är att ramla in på folkbiblioteket och hitta det man söker och göra det rummet till sitt. Skolbibliotekarien har en funktion i att den frågar barnen vad de har för intressen och hjälper dem att hitta rätt.

Eric Haraldsson: Folkbibliotek och skolbibliotek har två helt olika uppdrag. Ett folkbibliotek har ett uppdrag som tar sin utgångspunkt i ett informellt lärande, medan skolbibliotek bygger på skolans styrdokument och har sin utgångspunkt i ett formellt lärande.

I styrdokumenterna framgår vad vi ska lära ut och de skrivningarna styr vad vi köper in och hur vi jobbar. Om skolan i stället samarbetar med ett folkbibliotek måste den jobba oerhört nära biblioteket för att få ut samma sak som om den hade ett eget skolbibliotek.

Hur ser det ut med böcker på minoritetsspråk hos skolbiblioteken?

Eric Haraldsson: Det är en jättestor utmaning. Ofta är skolans budget för skolbiblioteket inte så generöst tilltagen heller. Säg att du har en eller ett par elever som stannar i landet ett halvår eller ett år, då kan det kosta jättemycket att köpa in böcker till enbart dem. Därför är det bättre att kommunen tar ett strukturellt ansvar för minoritetsspråken och ser till att det finns tillgång till ett mångspråksbibliotek.

Om man vet att det just nu finns många elever från Ukraina exempelvis, då vore det klokt att göra en kommunövergripande satsning på det.

Peter Fredriksson: Man ska komma ihåg att för skolbiblioteken är läsning ett mål i sig – att få fler att ta del av litteratur. Dessutom måste vi inom ramen för skolbibliotekens verksamhet även se till att eleverna kan ta del av läsning som påverkar deras språkutveckling och tillgång till ord.

Barn ska helst ha mött läsning, texter och många ord innan de börjar i skolan. Men vi vet ju genom PISA att socioekonomiska faktorer slår igenom hårt, och att det spelar stor roll ifall de har tillgång till böcker i hemmet och i vilken utsträckning föräldrarna har läst tillsammans med dem innan skolstart.

Helene Öberg: Det är intressant att vi har en samhällsdebatt som fokuserar på unga som hamnar i underläge och utanförskap. Därför är det än mer angeläget att Sverige tar tag i lagförslaget om skolbibliotek. Inte minst med tanke på att vi går neråt i läsförmåga.

Kanske är det en kostnadsfråga, kanske är man rädd från regeringshåll att göra sig ovän med kommunpolitikerna. Det skulle ju även betyda mindre vinst för friskolorna, som skulle behöva bekosta bemannade skolbibliotek.

Peter Fredriksson: En annan modell skulle kunna vara att man från statens sida bidrar med ett statsbidrag eller liknande för att finansiera skolbibliotek.

Har alla skolor den förbättringspotential som krävs? Eller en verksamhetsstruktur som främjar det kollegiala arbetet och kollegiala lärandet?

Peter Fredriksson: Det här handlar om vilka resurser vi har i skolan och hur vi interagerar dem i elevers lärande. Det här arbetet kan vi utveckla, det jobbar huvudmännen också med. Att leda och styra undervisningen och organisera för lärandet är centralt. Men om den kapaciteten saknas är inte det ett skäl till att inte ha skolbibliotek. Då får man i stället bygga upp den kapaciteten så att man kan använda skolbiblioteken på rätt sätt.

Vissa skolor har bara en bokhylla i klassrummen – då blir tröskeln till ett fungerande skolbibliotek väldigt hög?

Helene Öberg: Visst är det möjligt att tröskeln blir hög. Men det är ändå värt det jobb som krävs för att man ska klara av att kliva över den tröskeln.

Peter Fredriksson: För att arbetet ska kunna genomföras krävs kompetensutveckling. Vi har väldigt många små skolor med få elever som ska finansiera verksamheten med sina skolpengar. Då tycker man sig inte ha resurser till ett skolbibliotek, men om viljan finns kan behovet av ett skolbibliotek lösas på olika sätt.

Hur gör man då?

Eric Haraldsson: Det viktigaste är att skolan gemensamt kommer fram till hur man vill använda skolbibliotekariens kompetens. Hos oss är skolbibliotekarien schemalagd i klassrummen tillsammans med lärare för att fördjupa elevernas lärande.

Genom att förklara hur skolan kan använda sig av en lärare och en skolbibliotekarie kan man stärka undervisningen eftersom skolbiblioteket är en specifik verksamhet som bidrar till skolans målpuppfyllelse. Genom en mångfald av kompetenser kan vi hjälpas åt att tackla de utmaningar som finns i skolan.

Intervju med Susanne Ahlroth

Sverige anropar Finland – hur gör ni?

Susanne Ahlroth, överinspektör för bildningsväsendet, Regionförvaltningsverket, Finland deltog i ett samtal med moderator Augustin Erba om hur Finlands läsfrämjandearbete är organiserat. De pratade bland annat om hur biblioteksverksamheten kring barn och unga ser ut i vårt grannland.

Hur ser läsandet över lag ut bland unga i Finland?

De trender som vi ser globalt har vi även i Finland. Det vill säga att läskunnigheten sett till genomsnittet är god, men att ungas läsning har försämrats under 2020-talet. Även sett till hur väl skolorna har lyckats leva upp till läroplanen har det skett en försämring.

Vi kan också se att nivån på läskunnigheten varierar i varje åldersgrupp, vissa har till och med svårt att klara sig i vardagliga situationer. Det kan vara socioekonomiska, sociala, kulturella eller individuella faktorer som inverkar på läskunnigheten och hur den utvecklas. Sedan vet vi också att ungdomars läsning på fritiden har differentierats. I de lägsta socialgrupperna har läsningen minskat betydligt, men i den högsta socialgruppen är minskningen betydligt mer blygsam. De flesta i Finland värdesätter läsning och läskunnighet och de flesta vill läsa mera. Ändå anser över hälften av den vuxna befolkningen att de läser och lyssnar för lite på böcker.

Varför ser det ut så här?

Den dominerande orsaken som människor uppger är tidsbrist eller att de har svårt att koncentrera sig. Många föräldrar anser att de har för lite tid att läsa för sina barn. Samtidigt är statistiken motstridig. Finländarna uppger ofta att läsning är deras hobby, och med europeiska mått mätt är vi ett av de länder där invånarna lägger mest tid på läsning. Samtidigt har antalet böcker som man har läst sjunkit drastiskt.

Hur ser det ut med skolbibliotek i Finland?

Den finska bibliotekslagen inkluderar enbart kommunala bibliotek. Finland har ingen lag om skolbibliotek, och även om det finns enskilda skolor som har skolbibliotek pågår ingen diskussion om det här i Finland. Inte heller ser det ut att finnas något politiskt intresse kring frågan. Det är upp till enskilda skolor, kommuners intresse och kanske eldsjälar att få fram pengar till biblioteksverksamhet. Pengar som ofta söks ur fonder. Dock leder det inte sällan till projekt som finns kvar ett tag, men sedan rinner ut i sanden.

Hur fungerar då biblioteksverksamheten i skolorna?

I bibliotekslagen står det att biblioteken ska samarbeta med förskolor och skolor. Det framgår även av skolans läroplan att biblioteken ska vara en samarbetspart och en inlärningsmiljö för skolans verksamhet. Många bibliotek har idag utvecklats och erbjuder tjänster och samarbete med skolorna. Det här är en utveckling som är ganska systematisk och målinriktad, och som inkluderar såväl förskolor som skolor.

Skulle du vilja ändra något i ert biblioteksväsende?

Jag skulle önska mig mer delaktighet och ett tydligare målgrupps-tänkande vad gäller barn och unga, men även andra grupper i samhället. Samt att man tittade mer på hur man planerar och genomför arbetet i biblioteket i närmiljön i kommunen. Hur kommer biblioteken in i vardagen och hur kan biblioteken bidra till invånarnas välfärd och välbefinnande? Att biblioteken på så sätt kan få en större effekt. De används idag till mycket och har ett gott anseende. Däremot kunde delaktigheten vara större.

Hur skulle man kunna göra en sådan förändring?

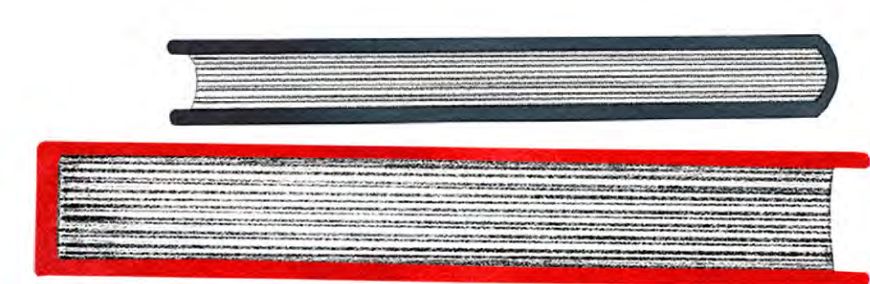
Kanske genom att starta projekt, som så ofta. Som statlig myndighet fördelar vi pengar till projekt, och just delaktighet är en central del som vi tittar på vid ansökan.

Vad tycker ni i Finland att Sverige gör bra?

Vi tittar mycket på hur ni i Sverige jobbar med *shared reading* och biblioterapi. Därtill har vi alltid tyckt att det är jättefint med era läsambassadörer. Likaså Bokstart och hur ni arbetar med barns tidiga läsning genom att stödja familjerna. Även era arbetsplatsbibliotek är intressanta.

Och vad kan Sverige lära av Finland?

Sverige borde kanske titta på hur vi i Finland ägnar oss åt det som kallas för ordkonst, som omfattar både babypoesi och ordverkstäder för barn. I skolåldern jobbar man vidare med det här i form av ord, språk och upplevelse. Man kombinerar också läsning och skrivande i ordverkstäderna. Skrivande stödjer läsning och tvärtom.

Föreläsning med
Johan Sandberg McGuinne

Att läsa på hjärte- språket

Johan Sandberg McGuinne pratade om minoritetsspråkets betydelse för läsutvecklingen. Johan är ordförande i Bágo álliid Siebrie – samisk författar-, skribent- och översättarförening, tillika förstelärare i samiska i Lycksele kommun. Han pratade om svårigheterna när tillgången på böcker på det egna språket är näst intill obefintlig. Föreläsningen avslutades med några frågor från moderator Augustin Erba.

Vi börjar med en tillbakablick på samisk litteratur och hur det har sett ut i Sápmi, på den svenska sidan. Det är lätt att tro att böcker på samiska är något relativt nytt, men i Lycksele trycktes faktiskt de första samiska böckerna för 400 år sedan. Samisk litteratur har alltså en ganska lång historia. Vad vi kan se den senaste tiden är dock att den samiska litteraturen har levt ett väldigt osynligt liv på den svenska sidan av Sápmi, ett land som koloniserats av fyra nationalstater. Så beroende på var i Sápmi vi befinner oss, skiljer sig situationen ganska mycket åt.

I Sápmi talas tio olika språk. I Sverige är språken nordsamiska, lulesamiska, pitesamiska, umesamiska och sydsamiska. När vi inom Bágo började arbetet med att ta fram ett samiskt författarcentrum gavs det i Sverige ut 0,2 böcker per år på samiska i Sverige. Om du är ung och ville läsa fick du alltså vänta i fem år på att det skulle komma ut en ny bok. Då kan man förstå hur svårt det är att hålla språket levande. Och de samiska språken är ju hotade enligt UNESCO.

Politiken skapade ett trauma kring språket i Sápmi

Här på den svenska sidan är det inte helt självklart att kunna läsa och skriva på samiska. Dels saknas det litteratur, men det har också sin grund i "lapp-skall-vara-lapp-politiken", som kom 1928, som delade upp det samiska folket i två grupper. En grupp var renskötande samer, de förväntades lära sig mindre och de sågs som endast dugliga till att bli renskötande. Den andra gruppen skulle å sin sida enbart assimileras. Det finns ett stort trauma kring språket och därför är den samiska litteraturen oerhört viktigt.

Det finns ett stort behov bland samisk ungdom att läsa om teman som tilltalar dem, samtidigt som vi också måste värna och bevara de berättelser som finns för våra äldre. Vi har med andra ord en hel del utmaningar att brottas med.

Idag finns ett nytt intresse för samisk litteratur

Vad vi har sett i Bágo och Tjállegoahte, Samiskt Författarcentrum, de senaste åren är att det svenska samhället har vaknat när det kommer till samisk litteratur. Idag finns ett nytt intresse. Samisk litteratur slår igenom på ett annat sätt nu, och det finns samiska författare som vinner Augustpriset eller Nordiska rådets litteraturpris, som Ann-Helén Laestadius, Linnéa Axelsson och Moa Backe Åstot. Men de skriver på svenska, så frågan är fortfarande hur vi får ut litteratur på de samiska språken.

Fram till ganska nyligen gavs det alltså ut 0,2 böcker per år, men nu ser det annorlunda ut. Vi har en stark digitalisering och sett till det umesamiska språkets storlek har vi relativt många nya böcker på umesamiska, eftersom det finns ett stort behov hos den umesamiska befolkningen att få litteratur på sitt språk. Och på sydsamiska, där vi också länge har saknat litteratur, har vi numera en stark översättartradition.

På norska sidan har lite mer än hundra barn och ungdomsböcker översatts till sydsamiska, bara de senaste åren. Det rör sig bland annat om litteratur som översätts från andra urfolk, men det är också populär ungdomslitteratur som unga läsare, oavsett bakgrund, är intresserade av. Det bidrar till att litteraturen inte bara blir porten till den egna kulturen – för ungdomar blir den även ett viktigt kommunikationsmedel. När andra brottas med att det bara är 10 procent av ungdomarna mellan tio och arton år som läser litteratur, så brottas vi med en större fråga: hur får vi läsare om vi inte ens kan läsa på våra egna språk?

Litteratur är ett sätt att revitalisera språket

Från samiskt håll handlar det alltså om språkrevitalisering – att stärka våra språk och ta tillbaka våra språk. Pitesamiska fick sin ortografi godkänd för ett par år sedan. Nu när vi äntligen har fått skriftspråk som är godkänt av staten, då behöver vi verkligen litteraturen. Den blir ett sätt att stärka språken och en stark identitetsmarkör.

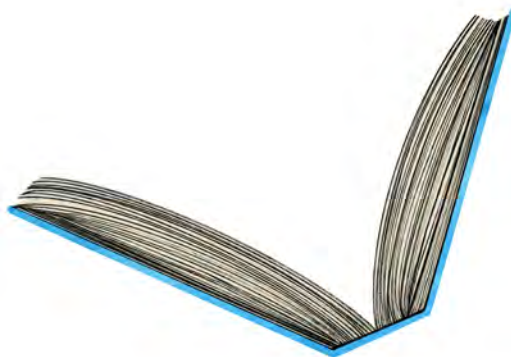
Att läsa på det egna språket är också att läsa om den egna kulturen, det som är skrivet på vårt språk handlar också om vår kultur. Det stärker ungdomars identitet. Unga med minoritetsbakgrund kan känna att de hela tiden tvingas representera. Men när det finns litteratur på det egna språket, om hockey eller ridning eller andra fritidsintressen som kanske inte ses på som stereotypt samiska men ändå tilltalar ungdomar, då blir språkanvändningen starkare.

Hur många böcker publiceras på samiska som originalspråk?

År 2017 var det som sagt bara 0,2. Nu har det ökat med 700 procent. Framöver allt när det gäller originallitteratur på den svenska sidan. På norska sidan ser det helt annorlunda ut. Där finns stipendier, vilket gör att det kommer ut mellan åtta och tio samiska böcker per år.

Finns det en begränsning när det kommer till förlag som ger ut på samiska?

Begränsningen är nog i första hand pengarna. De flesta väljer att gå till Norge, för där finns möjlighet till stipendier och en infrastruktur kring samisk litteratur som saknas i Sverige. Här måste förlagen själva söka stöd för att översätta och ge ut samisk litteratur, och tyvärr finns inte så många översättare. Men exempelvis Ann-Helén Laestadius böcker har blivit översatta till samiska. Om vi kunde lösa infrastrukturen och få fram pengar hade vi kunnat få en större utgivning av samisk litteratur.

Panelamtal med Nioosha Shams
och Kayo Mpoyi

Moders- målets roll i den svenska litteraturen

I det här panelsamtalet möttes Nioosha Shams, författare och läsambassadör, och Kayo Mpoyi, författare och konstnär. De samtalande med moderator Augustin Erba om modersmålets roll i litteraturen. De pratade bland annat om sina egna modersmål och om de syns i litteraturen, och vilken betydelse det får när svenska blandas med ord från författarens olika språk?

Vad innebär det egentligen uppdraget att vara läsambassör?

Nioosha Shams: Det handlar kort och gott om att vara ett ansikte utåt för läsfrämjande, att jobba läsfrämjande gentemot unga. Hur uppdraget ska genomföras är upp till den som har det. Jag har valt att lägga mitt fokus på ungdomar och modersmål, att jobba tillsammans med ungdomar och låta dem ha mycket inflytande över vad jag ska göra under de här åren.

Därmed har tiden som läsambassadör hittills fyllts med många skolbesök, för att träffa unga att jobba tillsammans med och där det sker ett naturligt utbyte. Jag träffar niondeklassare och pratar om läsning och modersmål. Mitt fokus har legat på att lyssna in deras åsikter för att kunna veta vad jag ska lägga min tid på. Har de andra språk än svenska? Vad läser de? Läser de överhuvudtaget? Varför, varför inte? Jag vill använda de här två åren till att lära mig mer själv också.

Det är förvånande att så pass många faktiskt läser på sitt eget modersmål. Många ungdomar som uppger att de inte läser, svarar ändå ja på frågan om ifall de läser på sitt modersmål. Det är spännande att se hur de definierar läsning och varför de inte definierar läsning på modersmål som riktigt läsning. Kanske för att de i vissa fall bara gör det en timme i veckan på modersmålsundervisningen?

Vad är egentligen ett modersmål?

Kayo Mpoyi: Jag har svårt att svara på det. För jag vet inte ens vilket som är mitt modersmål egentligen. Jag växte upp i ett hem där mina föräldrar pratade tshiluba, men där jag svarade på franska. I skolan pratades swahili och engelska.

Svenskan tog över när jag flyttade till Sverige och idag är svenskan det språk som jag använder i min konstnärliga praktik.

Vad är definitionen av modersmål? Är modersmålet det språk jag lärde mig först? Eller det jag kan bäst? Eller det jag känner mig mest bekväm med? För mig är exempelvis franska väldigt intimt, så i vissa fall översätter jag från franska i huvudet trots att jag pratar bättre svenska än franska.

Nioosha Shams: Persiska kom först och var det språk som vi talade i hemmet. När förskolan och skolan kom in i bilden fick jag lära mig svenska, och idag är svenskan både det språk som jag skriver på och det som jag behärskar bäst.

Jag pratar persiska hemma eller när jag läser barnböcker. När jag jobbade på förskola hände det att jag i smyg pratade persiska med bebisar, eftersom det känns fel att använda något annat språk med dem. När jag umgås med djur eller barn kommer de där kärleks-känslorna som gör att persiskan väller fram för mig. Likaså när jag pratar med nära vänner eller en partner. Persiskan är det språk som jag har i hjärtat.

Kayo Mpoyi: Ibland använder jag franska i en del texter, eftersom jag märker att vissa saker bara inte går att säga på svenska för mina karaktärer. Att det inte finns något ord i svenskan som kan bära fram det jag vill få fram. Då kanske jag måste behålla det på franska eller tshiluba. Och jag tror att om någon som kan språket och förstår så kan det ha en väldigt stark betydelse för just dem.

Nioosha Shams: Jag håller med. På persiska finns minst tjugo olika sätt att skriva ordet älskling. Och då måste jag skriva exakt det ordet som jag är ute efter på persiska, eftersom det inte är möjligt på svenska.

Det är ett sätt att gestalta kärleksfullhet och omtanke som finns i det språket och som jag inte har hittat på svenska. Jag tänker att det finns vissa texter som är riktade till vissa personer och andra som är riktade till andra.

När jag växte upp fick jag inte prata "mitt" modersmål för de var rädda att jag skulle tappa svenskan. Ungersk mamma och egyptisk pappa, men de tyckte ändå att jag skulle lära mig franska och engelska, så det var en bristande logik. Men mina föräldrar har aldrig pratat med mig på det språk som är deras. Hur var det för er?

Nioosha Shams: Idag finns forskning som visar att det där inte stämmer. Nu vet vi att ju fler språk du kan och pratar, desto bättre. Det stärker inlärningsförmågan. Sverige blir rikare ju fler språk vi talar. Jag ser absolut inga nackdelar med att vi pratar fler språk.

Kayo Mpoyi: Mina föräldrars svenska kommer aldrig bli lika bra som min, vilket gör att jag ser att de ibland möts av frustration. Att det finns en skam i Sverige kring att inte behärska svenskan fullt ut.

När jag är i Frankrike vill folk att jag ska prata franska även om det inte alltid går bra, de gillar att jag försöker. I Sverige är tvärtom. Här går vi hellre över till engelska om någon inte talar korrekt svenska, det blir ofta en slags dumförklaring. Vilket kanske kan ha sin grund i att Sverige är ett land där migration inte har pågått så länge.

Vad tror ni att det gör med det svenska språket att vi har den här renlighetsinställningen?

Kayo Mpoyi: Jag tror inte på den idén. Vi kan inte isolera svenskan. För att ett språk ska utvecklas behöver det nytt blod genom att stötas mot saker. Svenskan utvecklas och blir starkare av att befruktas och påverkas av andra språk.

Nioosha Shams: Jag är inne på samma spår. Oavsett vad makten säger kommer det att ske. Andra språk blandas in och ibland skapas en egen sociolekt. I nuläget är det många som ser ner på det sättet att prata, men det spelar ingen roll. Det sättet att prata är väldigt levande i förorter.

Intervju med Jonas Brun

Vem är rädd för poesi?

Jonas Brun är författare, psykolog och översättare. Tillsammans med Nina Ström på Kulturrådet, pratade han om poesi och om det som kan ses som en rädsla för poesi. Hans senaste bok memoaren *Hon minns inte* handlar om en mamma med demens.

Jonas Brun har i sin roll som översättare bland annat översatt 2020 års Nobelpristagare i litteratur, Louise Glück. Nina Ström inleder samtalet med att hänvisa till ett stycke i efterordet i diktsamlingen *Vild iris* där Jonas Brun konstaterar att det i alla tider har varit idiotiskt att skriva poesi.

Hur tänkte du då?

Vild Iris utspelar sig i en trädgård och handlar om att odla en trädgård. Och att odla sin trädgård idag är ju på många sätt idiotiskt. Varför ska man vara utelämnad till naturen när man kan köpa sina äpplen på Konsum? Jag drar en parallell till poesin och konstaterar att det är samma sak. Man tjänar inga pengar på poesi och det är ofta få som läser den. Ändå finns den kvar. Det är det idiotiska med den. Att det är svårt att se den direkta nyttan med poesi.

Men är det verkligen idiotiskt att odla sin egen trädgård eller att skriva poesi?

Jag tycker ju inte det. Varken att odla sin trädgård eller skriva poesi, men om man tittar på det ur en nyttoaspekt kan man kanske tycka det. Utifrån en existentiell aspekt kan det däremot finnas ett värde. Man ska skicka en tacksam tanke till världens idioter. Det är så mycket som inte skulle finnas utan dem.

Jonas Brun har inför samtalet blivit ombedd att läsa en dikt högt, och berättar att han har valt *Min mors hand* av den danska poeten Pia Tafdrup, ur diktsamlingen *Drottningporten*.

Det är en av de första dikterna som jag fick en relation till. Den var med i ett kompendium på en skrivarkurs som jag gick för många år sedan. Innan dess hade jag ingen relation till poesi och hade inte läst lyrik, men den här stack ut. Dikten gav en omedelbar igenkänning i det om att få ett språk. Att lära sig läsa och skriva, att få tillgång till språket. Att språket öppnar en ny värld. I dikten kommer författaren

genom språket till en annan tillvaro, med andra lagar. Här finns också en annan aspekt; nämligen att man blir fri genom språket. Dikten bär också på en ambivalens – att skriva sig ur någonting kan även handla om att bli ensam. I den här dikten finns lager som jag kommer att fortsätta hitta.

Hur kommer det sig då att inte alla läser poesi? Vad håller oss tillbaka?

För mig är det svårt att förstå. Men om jag ska använda mig av min andra profession, den som psykolog, kan jag se att det finns något grundläggande i människan som ligger i att välja enkla vägar. Om vi är vana att göra något så väljer vi gärna att fortsätta göra på det sättet, det som är lätt för oss. Allting där det finns ett motstånd kräver ju en ansträngning. Men om vi väl lyckas göra den ansträngningen, ser vi kanske värdet med den. Poesi har ju ett dåligt rykte kan man säga, man tror ofta att den är svår och kräver specialkunskap. Jag råkade vara i ett sammanhang där det fanns någon som satte den i handen på mig. Det finns poesi som är avancerad, men den poesin som jag dras till, den har ofta en tydlig yta. Louise Glück har en raket på ytan men när man tittar närmare på den hittar man in i något mer komplext.

Kan det finnas något annat skäl till att vi är rädda för poesi?

Poesin har ofta anspråk. Och när poesin används idag är det inte sällan vid de stora vändningarna i livet, bröllop, dop, begravningar och dödsannonser. Anledningen till att poesin finns med vid stora livshändelser kommer sig av att den gärna behandlar existentiella frågor. På så sätt är poesin jobbig och påminner om vår dödlighet och sårbarhet. Den påminner om vår utsatthet, vilket också ofta är förknippat med motstånd. Det kan vara jobbiga tankar att tänka, och man behöver inte tänka dem varje dag. Men jag tror att det är viktigt att tänka även de svåra tankarna ibland.

Om man lever ett liv där det är väldigt viktigt att upprätthålla den här effektiviteten och nyttan och en dikt väcker de här frågorna – kan det vara farligt och störande?

För mig är det obegripligt och jättekonstigt att poesin inte är den dominerade genren, den är så kort och koncis. Jämfört med romanen. Det är väldigt mycket man måste gå med på när man läser en berättande text. För även om man på ett sätt kan säga att poesin är ineffektiv, så är den effektiv på ett annat vis. Den tar inte mer utrymme än den behöver.

Vilken roll spelade poesi och litteratur när du skrev din senaste bok *Hon minns inte*, som handlar om din egen mamma?

Väldigt stor roll. Hon levde med diagnosen i sju år och när hon precis hade fått diagnosen ville jag inte läsa något alls. Det var för jobbigt. Dessutom är jag psykolog och väldigt insatt i diagnosen och vet hur prognosen ser ut. Men efter ett tag uppstod ett behov av att läsa om mammor. Jag sökte mig till vad andra hade att säga om mammor, sorg och förlust. Det var som att poesin gav mig de mest ärliga svaren, till exempel läste jag Tua Forsström och Anna Rydstedt och Allen Ginsberg, *Kvinnan* av Annie Ernaux och Ulla Isakssons skildring av hur hennes man blir dement. Att jag skrev *Hon minns inte* var ett sätt svara på, eller prata med, de här andra författarna som har skrivit om liknande saker.

Det här är en bok som handlar om min mamma och den berättar om vem hon var. Men jag tror att andra kan få syn på sina egna mammor i den, precis som jag såg min mamma i Annie Ernauxs mamma i *Kvinnan*. Vi speglar våra egna liv och erfarenheter i texten.

Författaren Ben Lerner skriver i sin bok *Varför alla hatar poesi* att poesin kan hjälpa oss att få syn på det mänskliga. Hur vi annars ofta väljer att titta bort från det här mänskliga, och att det är detta som gör oss rasande med poesin. Man kan ju fråga sig vad det säger om poesin och om oss som människor?

Det är en väldigt rolig bok, han är rapp och skarp. Han sätter fingret på något och ställer saker och ting på sin spets. Det är en rolig bok i och med att han också ställer riktigt dålig poesi mot en väldigt bra poesi. Jag tror han är ute efter lite det jag nämnde förut – att poesin har anspråk och kan påminna om vår sårbarhet, och det kan väcka ilska.

Borde vi läsa poesi som en upprorshandling? I och med att poesin hjälper oss att omskapa våra begär och ställa frågor om vilken värld vi lever i? Om man på allvar ska tänka att poesin har den kraften – då är det en oerhört kraftfull handling att börja läsa poesi.

Man ställer väldigt höga krav på poesin, att den ska omskapa och hjälpa till att se världen på ett annat sätt. Men om man ställer sig frågan vilken nytta den gör och vad den kan leda till – då skulle jag säga att poesin är väldigt ineffektiv.

Föreläsning med Andreas Cervenka

**Har bildning
inte längre
någon
status när
alla bara
tänker på
pengar?**

Andreas Cervenka, ekonomijournalist och författare, funderade i sin föreläsning över hur läsande och bildning påverkas när allt vi tycks tänka på i samhället är pengar. Han tog avstamp i sin senast bok *Girig-Sverige: så blev folkhemmet ett paradiset för de superrika*.

Man kan ju börja med att ställa sig frågan: Hur högt i kurs står läsning idag bland unga? Ungdomsbarometern presenterar årligen sin undersökning där de kartlägger attityder och beteendemönster bland svenska ungdomar mellan femton och tjugofyra år. I 2022 års rapport *Generation Z*, ställdes frågan "Vad är viktigast för dig just nu?" Den stora raketen 2022 var "att tjäna pengar". Det rankades högre än både att umgås med familjen och att umgås med en pojk- eller flickvän. Totalt kom "att tjäna pengar" på fjärde plats, endast slaget av kompisar, utbildning och att göra bra resultat i skolan. Däremot hamnade "att påverka samhället" på femtonde plats.

Om vi zoomar ut och tittar på en tioårsperiod är privatekonomi det ämne som har ökat mest bland unga. Den stora förloraren är "att läsa böcker", som har fallit som en sten.

Synen på att vara rik har förändrats

Var har då kidsen fått det här ifrån? Att det är jätteviktigt att tjäna pengar? Det finns några omständigheter som kan ha påverkat dem: Under pandemin ökade bostadspriser med 25 procent, stockholmsbörsen steg med 50 procent och hundratusentals svenskar kastade sig in på börsen för första gången.

Färska siffror visar att inkomstklyftorna ökade ganska mycket 2021. De i Sverige som tjänade minst, deras inkomster sjönk. Medan inkomsterna för de rikaste ökade, framför allt den procent av befolkningen med allra högst inkomst. Den tusendel som tjänar allra mest – deras inkomster ökade jättemycket. Det berodde på att de hade tjänat pengar på att äga och sälja tillgångar. Jag återkommer till det, men först ska jag göra en liten reflektion kring mitt eget läsande och väg till läsandet.

Jag kommer ihåg väldigt tydligt när jag själv var barn hur mycket jag älskade bibliotek. Jag ser biblioteken lite som civilisationens ambassader och som barn upplevde jag dem som en portal till all världens kunskap. Jag är född under tidigt 1970-tal och är uppvuxen med figurer som Emil, Pippi, Alfons och Kalle Anka. Det är berättelser som inte direkt skulle kunna fungera som reklamfilm för Unga aktiesparare. Joakim von Anka framställdes som en väldigt osympatisk figur och i Bamse var den rika Krösus Sork, en figur som beskrevs så här: "Han har inga andra vänner än sina pengar." I litteraturen som jag konsumerade som ung gick inte livet ut på att vara rik. Det var heller inte eftersträvansvärt.

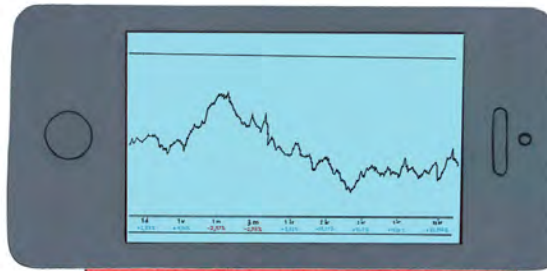
Läsandet har mäktiga fiender

Hur ser då läget ut idag? Fönstret till omvärlden är inte böcker. Fönstret till omvärlden är internet, där det sköts av sociala medier. En av världens mest kända influerare kallar sig för Mister Beast och har 114 miljoner följare på Youtube. Han arrangerar olika lekar och utmaningar på sin kanal. En kan vara "den som lämnar poolen sist vinner 500 000 dollar". Eller "Jag gav någon en miljon dollar men bara en minut att göra av dem pengarna". Han tjänar alltså pengar på att anordna mer eller mindre förnedrande lekar och lockar med ett berg av dollar. Han tjänade själv en halv miljard förra året. Genom att slumpa ut pengar.

Vad som serveras våra unga i sociala medier styrs av algoritmer. De i sin tur styrs som en superalgoritm, nämligen den logik som alla börsnoterade bolag följer: att företagets främsta syfte är att tjäna pengar. Utifrån det här kan man se att läsandet har extremt mäktiga, listiga och resursstarka fiender.

Ett av världens mest belånade länder

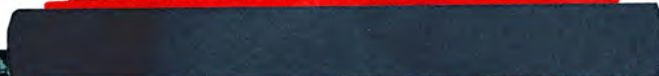
Att pengar har blivit viktigare i Sverige under de senaste tjugofem åren är inte en åsikt, det är en faktamässig observation. Se bara på bostadspriserna. År 1996 räckte en miljon kronor till tvåhundra kvadratmeter bostadsyta. 2021 räckte samma summa till tjugotvå kvadratmeter. I Stockholm endast elva kvadratmeter. Det vill säga; de pengar som vi använder till att köpa bostäder för har fallit kraftigt i värde. Och när pengar sjunker i värde kallas det för inflation. Det har vi haft länge i Sverige, men inte på tomater och bacon. Inflationen har rört tillgångar som bostäder, fastigheter och aktier. Vi har med andra ord haft en tillgångsinflation. Det beror på olika saker,

**Fjodor
Dostojevskij**

**MARCEL
PROUST**

Selma Lagerlöf

bland annat på att räntan har varit låg. När räntan stiger ökar värdet av tillgången och här i Sverige har vi haft låg ränta väldigt länge, vi har rent av haft minusränta i sju år. Under pandemin stimulerade dessutom Riksbanken marknaden genom att köpa värdepapper för sjuhundra miljarder, som ytterligare pressade upp priset på tillgångar.

När man sänker räntan uppstår en typ av förmögenhetsöverföring, från en grupp människor till en annan. De som bor i hyresrätter och sparar på bank förlorar pengar, medan de som lånar pengar tjänar pengar. Att låna pengar är dessutom något som samhället uppmanar till genom att vi har en enorm statlig subvention på lånade pengar. Det kanske inte är så konstigt att vi är ett av världens högst belånade länder och att många unga har hamnat i överskuldssättning.

Fördelningen av förmögenheter har blivit mer ojämlik

En annan förklaring till den här förmögenhetsöverföringen är att politiker har spätt på den genom att ta bort bland annat arvs-skatt, gåvoskatt och sänkt fastighetsskatten. De införde även en 3:12-regel som gjorde det oerhört förmånligt att ta ut vinst ur ett bolag i stället för att ta ut pengar som beskattad lön. Därtill har de sänkt bolagsskatten i flera omgångar och infört investeringssparkonto (ISK) som gör det skatteförmånligt att spara i aktier och fonder. De har även öppnat välfärden för privata intressen. Exempelvis sålde företaget SBB nyligen sina skolfastigheter till ett värde av 45 miljarder kronor till en amerikansk risksparfond. Ett annat exempel är att inte ens Skolinspektionen vet vilka Engelska skolans ägare är.

De här sakerna, tillsammans med överföring av förmögenhet mellan människor, har lett till en tillgångsinflation. Vad innebär det här då? Jo, att vi har fått väldigt många superrika i Sverige. År 1996 fanns det färre än trettio miljardärer i Sverige, och de flesta visste vi namnet på. År 2021 kom jag fram till att det fanns femhundrafyrtiotvå miljardärer i vårt land. De ägde tillsammans tretusenfemhundra miljarder svenska kronor, alltså lika mycket som de fyra statliga AP-fonderna tillsammans. Eller tre och en halv gånger den svenska statsskulden. Sverige har idag även flest dollarmiljardärer per capita i världen, förutom några få skatteparadis.

Dessutom har fördelningen av förmögenheter blivit allt mer ojämlik. Enligt Credit Suisses senaste ranking har Sverige den mest ojämlika fördelningen av förmögenheter i hela västvärlden. Förra året passerade vi Ryssland. De enda länderna som slår oss är Lesotho, Bahrain och Bahamas.

Ökade ojämlikheter ökar risken för finanskris

Vad är problemet med det här? Och vad har det med läsning att göra? En sak som man verkligen kan se att allt det här bidrar till, är ökad risk för en finanskris. Ökade ojämlikheter är nämligen ett varningstecken för ekonomisk kris. Därför blir det krigsrubriker när Riksbanken höjer sin ränta. I och med att vi är ett av världens mest belånade länder är vi också ett oerhört räntekänsligt land.

Det största problemet är vilka signaler det skickar till unga idag. Det vi alltid har sagt till unga tidigare är: Hårt arbete lönar sig alltid och vad du än gör satsa på att skaffa dig en bra utbildning, för då får du ett bra arbete med hög lön. Men det stämmer inte längre. Hårt arbete lönar sig inte alls alltid. Andra saker lönar sig mer och går snabbare.

Sverige är fortfarande ett högskatteland. När det gäller skatt på arbete ligger vi i topp i världen. Men när det gäller skatt på tillgångar och egendom ligger vi lägre än exempelvis Storbritannien och USA. Det här glappet emellan skatt på arbete och skatt på tillgångar skapar signaler och incitament som vi inte alltid har tänkt igenom. Forskare har kallat Sverige för det land i världen där det är svårast att bli rik på arbete. Sverige har nämligen väldigt höga marginalskatter på arbete, men väldigt låga skatter på passiva investeringar, alltså på fastigheter och aktier. Sverige är det enda landet i världen där du kan bli skattemiljardär genom att driva skattefinansierad skola.

Vad händer om alla går i pension vid fyrtio?

Det vi säger till unga idag är att börja med att försöka få ihop pengar till att bli daytrader, kanske rent av att låna till det, vilket många har gjort. Att bli rik på börsen har blivit en folkrörelse. Det är så vi har byggt vår ekonomi och vårt skattesystem. Det finns en global rörelse, FIRE, som grundar sig på idén om att satsa mycket pengar på börsen och gå i pension vid fyrtio års ålder. Den här stora satsningen på börsen har resulterat i att börsen har stigit tio år i rad.

Men om man tar ett steg tillbaka och funderar på vad som skulle hända om alla skulle gå i pension vid fyrtio? Jo, samhällsekonomin skulle fullkomligt kollapsa. Konsumtionen skulle gå ner och skatter på arbete skulle rasa. Det är med skatt på arbete som vi finansierar välfärden, statens budget bygger till allra största del på inkomster från arbete. Men de här tio åren som ISK har blivit väldigt populärt, eftersom det har varit skattemässigt gynnat, har inneburit ett

skattebortfall på mellan hundratjuttiofem och tvåhundra miljarder kronor. Alltså tjugo miljarder per år. Det är mer än vad staten lägger på kultur varje år. Vi skulle få hyfsat många bibliotek för tjugo miljarder.

Tillgångsinflationen leder även till en maktförskjutning i samhället. Vissa yrken har ju alltid tidigare haft en social- och ekonomisk status. I Lund finns exempelvis en stadsdel som heter Professorsstaden, men idag är det väldigt få professorer som bor där. Villorna kostar från tjugo miljoner och uppåt. Numera har bara folk som jobbar med finans och IT råd att bo där. Och personer som arbetar med utbildning har halkat neråt i inkomster. De enda som har gått uppåt är de högsta cheferna i näringslivet och de som har tjänat pengar på tillgångar och aktier. Många unga som köpte bostad förra året kommer snart att inse att deras lån är värda mer än deras bostäder. Vård, polis och skola värderas högt i samhället, men idag är det väldigt svårt att såväl rekrytera som att behålla folk i dessa yrken på grund av löneläget. Man kan fråga sig varför våra politiker inte har vaknat än?

Det jag tänker mig att jag vill svara mina söner på frågan "är pengar viktigt?" är "Nej inte särskilt viktigt. Bara viktigast av allt." Och det här tror jag är något som vi behöver ändra på om vi vill ha en annan utveckling.

Panelnsamtal med Lotta Brilioth
Biörnstad och Cecilia Broberg

Att göra tillgängligt

Hur främjar Kulturrådet mångfald och kvalitetslitteratur genom litteraturstöd och spridning av de stödda titlarna till folkbibliotek? Kan litteratur genom MTM:s digitala bibliotek Legimus göras tillgängligt utifrån läsarnas behov? Och varför är det viktigt att sprida kvalitetslitteratur? Det var frågor som en panel bestående av Lotta Brilioth Biörnstad, enhetschef Litteratur och bibliotek, Kulturrådet och Cecilia Broberg, chef Användarstöd, Myndigheten för tillgängliga medier (MTM), utgick från i ett samtal om mångfald och tillgänglighet.

Varför är det viktigt att sprida kvalitetslitteratur?

Lotta Brilioth Biörnstad: Det är viktigt att främja mångfald och kvalitetslitteratur av flera orsaker. Litteratur är en konstform som alla andra och finns i samhället i alla möjliga former. Vår utgångspunkt är därför att det ska finnas mångfald och kvalitet i litteraturen.

Mångfald kan handla om allt från innehåll till att alla ska kunna läsa böcker från många olika språkområden i världen. Men det kan också handla om att kunna ta del av en bok på sitt modersmål eller från den minoritet man tillhör.

Vilken roll spelar MTM:s bibliotekskatalog Legimus i spridandet av litteratur?

Cecilia Broberg: Innehållet i MTM:s bibliotekskatalog Legimus styrs av vad användarna vill läsa. Legimus är ett digitalt bibliotek med talböcker, e-textböcker och punktskriftsböcker. Större delen av det som produceras är på önskemål från läsarna, och det är meningen att de ska kunna hitta och läsa det smala såväl som det breda.

Vi har en bred läsekrets som efterfrågar bland annat litteratur som ges ut med stöd från Kulturrådet, men också väldigt många som läser populärlitteratur. Vi producerar även en del som vanligtvis inte inkluderas i ett biblioteksutbud.

Vad stödjer Kulturrådet och vilken litteratur får statligt stöd?

Lotta Brilioth Biörnstad: Kulturrådet ska stödja litteratur av hög kvalitet som inte bär sig på marknaden. Det kan röra sig om böcker som är experimentella eller dyra att producera, som exempelvis högkvalitativa bilderböcker eller översättningar.

Litteraturstödet kom till i samband med paniken inför den så kallade skräplitteraturen på 1970-talet. Det var den debatten som gjorde att stödet initierades. Idag pratar vi i stället om att Kulturrådet ska stödja det som är av hög kvalitet, som av olika skäl kanske inte bär sig ekonomiskt, men som ändå kan nå ut brett.

Stödet ges främst till pappersböcker, även om det faktiskt är möjligt för förlagen att söka stöd för ljudböcker och e-böcker. Därtill finns en upplagegräns som innebär att förstaupplagan av en bok inte får överskrida femtusent exemplar för att förlaget ska få stöd från Kulturrådet.

Hur går urvalsprocessen till?

Lotta Brilioth Biörnstad: Vi har fyra arbetsgrupper på Kulturrådet. De bedömer fackböcker, serier- och bildverk, skönlitteratur samt barn- och ungdomslitteratur. I de här bedömningsgrupperna sitter personer med väldigt hög kompetens för det område som de är satta att bedöma. Gruppen brukar bestå av en sammansättning av forskare, kritiker, författare och bibliotekarier. De läser böckerna och bedömer boken utifrån en rad olika kvalitetskriterier. Den som vill veta mer kan läsa Kulturrådets nya skrift "Garanterat bra böcker".

Vi har fått in en fråga på chatten: "Tråkigt att MTM inte kan samarbeta med små förlag".

Cecilia Broberg: Rent principiellt tar vi som statlig myndighet själva ansvar för de titlar som vi producerar för att säkerställa att de uppfyller kriterierna för tillgänglighet. Dessutom köper vi även in vissa titlar och har samarbete med Finland, Danmark och Norge.

Vi har bra samverkan med många förlag, exempelvis när vi ber om att få in produktionsunderlag vilket bidrar till att talboken eller punktskriftsboken håller en god kvalitet.

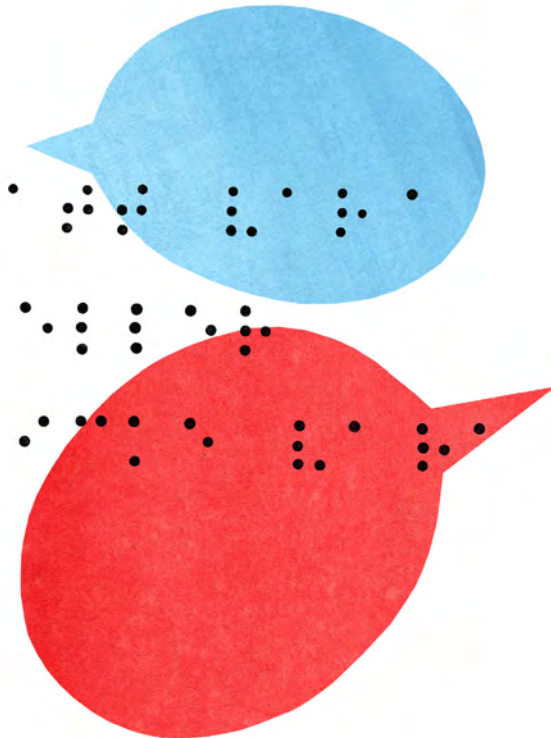
Hur fungerar arbetet med att nå ut med och sprida kvalitetslitteratur?

Lotta Brilioth Biörnstad: Dels skickar vi ut alla böcker som får litteraturstöd till landets bibliotek. Men arbetet med att tillgängliggöra handlar också om att synliggöra att de här titlarna finns. Det gör vi bland annat genom att producera en årlig barn- och ungdomsbokskatalog, som vänder sig både till barn och vuxna.

Behovet av en katalog kommer sig av att det är många vuxna som inte själva jobbar med litteratur, men ändå finns i barns liv på många andra sätt. De har vanligtvis inte överdrivet mycket tid att lägga på att läsa in sig på ny bra barnlitteratur. Det är därför som vi från Kulturrådets sida lyfter fram ett urval i barn- och ungdomsbokskatalogen.

Cecilia Boberg: Även MTM jobbar med att nå ut med talböcker och punktskrift via de lokala biblioteken och skolbiblioteken.

Vår förhoppning är att alla som boktipsar på bibliotek eller har författarbesök också kollar att boken finns på Legimus. Då vet man ifall boken finns tillgänglig där, och kan hänvisa de läsarna som behöver det dit.

Panel samtal Elin Nord
och Helena Öberg Carlsson

**All läsning
är bra,
förutom
den dåliga**

Alla tycks vara överens om att det är bra att läsa, men vilken läsning duger? I den här panelen var ämnet olika typer av läsning, läsandets status och för- och nackdelar med en litteraturkanon. Panelen resonerade även kring begreppet kvalitetslitteratur. Deltog gjorde Elin Nord, bibliotekarie och ledamot i Läsrådet och Helena Öberg Carlsson, författare och litteraturutvecklare Region Västmanland. Moderator var Augustin Erba.

Hur vet man att all läsning är bra?

Elin Nord: Det finns många olika sorters läsning, men all läsning är bra.

Helena Öberg Carlsson: Läsning som lyckas skapa de inre resorna och upplevelserna är den goda läsningen. Det är förvisso en subjektiv upplevelse, men mycket av glappet idag handlar om att läsningen inte blir en del av det inre livet och skapandet.

Hur får vi dem som läser på sociala medier att i stället läsa en roman?

Elin Nord: Jag har en närstående tonåring som inte läser mycket böcker, men som däremot läser mycket på sociala medier och annan text på nätet. Och den läsningen är väldigt intressestyrd. Utmaningen är att hitta det som fångar intresset så pass mycket att man verkligen vill läsa en bok.

Göteborgs-Postens tidigare kulturchef, Björn Werner, beklagade sig nyligen över att alla böcker han fick läsa i Augustijuryn var så tråkiga. Är böckerna för tråkiga?

Helena Öberg Carlsson: I mitt eget skrivande koncentrerar jag mig mycket på hur jag kan skriva tillgängligt, och hur jag kan skriva lättläst på ett sätt som ändå gör att berättelsen blir komplex. Jag har ägnat mig åt bildromaner. För att läsa dem och förstå handlingen krävs att du också kan avkoda bilden. Bildromanen utgör en marginell del av utgivningen, men toppar utlåningen bland 9–12 åringar. Det borde vi intressera oss mer för.

Vad är en bra läsning ur läsarnas perspektiv?

Elin Nord: En bra läsning är när man som läsare blir engagerad. Eller där det finns fantasi, där de här inre världarna som Helena pratade om skapas. Men jag tänker också att det är när personen lämnar tillbaka boken och berättar om den eller tipsar vidare. Att vilja prata om boken är ett tecken på en bra läsupplevelse.

Vi har ju haft en diskussion om huruvida ljudboken ska räknas som läsning eller inte. Och på TikTok diskuterar många unga framgångsrika författare böcker med unga i ett väldigt kort format.

Elin Nord: Lyssnande är en form av läsning. Jag jobbar med talböcker och hjälper personer som behöver talböcker att hitta till den läsning som talböckerna kräver. Då handlar det mycket om att erövra den lästekniken och att lära sig att ta till sig text genom att lyssna, vilket ju är en färdighet som man behöver lära sig. Jag jobbar på universitetsbibliotek och där möter jag studenter som lyssnar på all kurslitteratur, vilket är en stor utmaning och kräver stor koncentration. Det kan dessutom vara svårt att leta efter information i talböcker. Många tänker på talböckerna som en genväg, men det är en inlärningsprocess på flera sätt.

Helena Öberg Carlsson: Alla vägar till litteratur är bra. Men den lättlästa litteraturen får inte bli platt och banal.

Varför ska man erövra berättelsen om den saknar djup? I *Din tur Adrian*, som jag har skrivit för dyslektiker, innehåller texten enbart det som behövs för att läsaren ska förstå karaktärernas namn och förlopp, annars är det en rakt igenom bildburen berättelse. Men både text och bild måste avkodas för att berättelsen ska uppstå i dig. Det är det som är läsning.

Elin Nord: När man pratar om läsning fastnar man ofta i hur man läser. Man diskuterar om ljud och lättläst verkligen är läsning. Men det viktigaste är väl att vi läser och att vi erövrar förmågan att ta till oss text. Det är viktigast. Idag finns forskning som visar att man skäms lite när man läser ljudböcker, vilket är synd. Ljudboken öppnar ju läsningen för personer som inte hade läst annars och som ofta saknar förutsättningarna att läsa en komplex bok.

Bara för att en bok är lättläst behöver den ju inte vara fördummande.

Helena Öberg Carlsson: Ja, visst går det att skapa en lättläst bok fast med samma komplexitet som vilken bok som helst. I *Kattvinden* är bildskaparen Kristin Lidström och jag likställda. Vi skapar berättelsen tillsammans och bildromanens form ger möjligheter att till exempel skildra hur det såg ut under tiden för andra världskriget med väldigt få ord. Och även om boken bjuder in till en fördjupad läsning handlar mitt skrivande mycket om att reducera språket.

Jag läste om en av Maria Gripes böcker för en tid sedan, som jag själv älskade som barn. Så kan du inte skriva idag, det är alldeles för långa miljöbeskrivningar och tunga utvecklingar.

Hur gör man som bibliotekarie för att alla ska hitta fram till litteraturen? Det här med kulturkanon – kan det vara ett sätt?

Elin Nord: Som bibliotekarie har jag förmånen att jobba med lustfylld läsning, som är frånkopplad måsteläsningen. Det är en härlig del av att vara bibliotekarie. Det viktiga är att vi får barn att läsa, hitta rätt bok och uppleva läsning som berör och engagerar.

Vi på biblioteken ska inte få ungdomarna att läsa vissa utpekade böcker. Jag kan känna mig bekymrad över att barn kan bli påtvingade tunga svåra texter som de kanske inte riktigt behärskar.

Föreläsning med
Pamela Schultz Nybacka

Ett bibliotek på jobbet

Pamela Schultz Nybacka, universitetslektor Södertörns högskola, presenterade en färsk rapport om det moderna arbetsplatsbiblioteket, *Ett bibliotek på jobbet – det moderna arbetsplatsbiblioteket*.

Det är roligt att arbetsplatsbibliotek uppmärksammas. I år gick utmärkelsen Årets arbetsplatsbibliotek 2022 till Ellos i Borås. Priset delas ut av ABF och LO-förbunden. Pamela Schultz Nybackas egen forskning fokuserar dock inte på fackliga satsningar, utan på arbetsplatsbibliotek i kommunal regi.

Vad är ett arbetsplatsbibliotek?

Arbetsplatsbibliotek är en tradition, kopplad till filantropi, och som uppstår på initiativ av arbetarna själva i syfte att bilda sig utanför arbetstid. Ett arbetsplatsbibliotek är något som någon tar ansvar för och det förnyas kontinuerligt. Peter Almerud gjorde en definition 2004 som står sig än idag: "En boksamling med allmänlitteratur som finns på en arbetsplats och är till för de anställdas fritidsläsning".

Det här ligger i linje med folkbiblioteks grunder. Vi känner alla till att folkbibliotek är viktigt för folkbildningen, men att det också finns en koppling till konkurrenskraft samt att verksamheten bärs upp av fritidsläsningen.

En annan aspekt av folkbibliotekens uppdrag rör själva konkurrenskraften och formulerades 1911 av högerkvinnan Valfrid Palmgren, som lade grunden för hela biblioteksväsendet: "Endast ett på möjligaste högsta bildningsnivå stående folk kan blifva och förblifva utvecklingsdugligt och konkurrenskraftigt på världsmarknaden".

De här två delarna finns i folkbibliotekets grunder, och visar att arbetsplatsbiblioteken har en synnerligen viktig roll. Inte minst när det gäller läsning.

Vi behöver stärka läsningen på alla fronter

En viktig aspekt när det kommer till läsning, som även kulturpolitiken är inne på, är behovet av att jobba läsfrämjande med barns och ungas läsning. Men idag finns det även anledning att jobba med att stärka vuxnas läsning. Vi behöver stärka läsningen på alla fronter. Det bästa är om man kan jobba med gemensamma insatser, som riktar sig mot både barns och vuxnas läsning.

Där kan arbetsplatsbiblioteket spela en viktig roll. I förra regeringens skrivelse om barns och ungas läsning skriver Läsdelegationen: "[...] enligt Läsdelegationen kan ett väl fungerande arbetsplatsbibliotek vara ett effektivt sätt att främja läsning och även påverka attityden till böcker och läsning bland de anställda" (skr.2020/21:95 s.32).

Arbetsplatsbibliotekens potential till trots har det skett en minskning av dem över tid. År 2003 gjorde Peter Almerud uppskattningen att det fanns cirka tolvhundra verksamma arbetsplatsbibliotek, varav femhundra drevs i kommunal regi och fyrahundra i facklig regi – i samverkan med *En bok för alla*. Antal fristående arbetsplatsbibliotek var trehundra.

Kommunala arbetsplatsbibliotek har minskat mest

År 2010 kunde Nina Frid, numera Nina Ström, konstatera att det hade skett en minskning av antalet arbetsplatsbibliotek och att kommunala arbetsplatsbibliotek hade minskat mest. Även om det inte finns någon säker siffra, utan det rör sig om uppskattningar, kan man konstatera att idag är också stödet till *En bok för alla* indraget sedan länge och *Kultur i arbetslivet* var bara verksamt under en begränsad period.

Idag är det framför allt de fackliga förbunden som håller fanan högt när det gäller insatserna för arbetsplatsbibliotek.

Anledningen till att de kommunala arbetsplatsbiblioteken var de som minskade mest berodde på minskade ekonomiska bidrag och ett otydligt huvudmannaskap. Därtill växte uppdraget och kom att, utöver läsfrämjande, omfatta frågor som rör arbetsmiljö, trivsel och kompetens. Man kunde också se att folkbiblioteken skar ner på sina arbetsplatsbibliotek, samtidigt som de i stället satsade mer på äldreården. Det skedde alltså ett slags skifte mot bibliotek i omsorgen (se Peter Almeruds forskning på området).

Måste verkligen frågan om arbetsplatsbibliotek, kompetens, arbetsmiljö och omsorg utesluta varandra? Kan vi inte på ett fiffigt sätt sy ihop det här så att vi kan jobba med läsning bland vuxna och i förlängningen för barn?

Forskning och politik behöver uppdateras

Den forskning som finns i dagsläget kring arbetsplatsbibliotek är dock både begränsad och daterad. Definitionen av arbetsplatsbibliotek är dessutom under omförhandling – bland annat finns en omdiskuterad gränsdragning mot företagsbibliotek. Det pågår även

en tjänstefiering av biblioteken, som innebär att man ägnar sig mer åt uppsökande verksamhet, men också inbäddade bibliotekstjänster. Framför allt i relation till digitaliseringen.

Dessutom relaterar forskningen inte tillräckligt mycket till förändringar inom arbete och arbetsliv, såsom digitalisering, hybridarbete, automatisering och det som kallas för kompetensrevolutionen. Idag har vi också en annan syn på arbete: Alla ska må bra på arbetet och ha trivsel. Sedan 2016 finns det dessutom krav på den psykosociala arbetsmiljön i arbetsmiljölagen.

Även tjänstesektorns utbredning har fört med sig så kallade prekära behovsanställningar. Det finns mycket man skulle kunna göra för att förbättra arbetsmiljön för den gruppen. Inte minst för gig-jobbarna som sliter för brödfödan.

En annan aspekt är den politiska arbetslinjen som har blivit än mer aktuell i samband med den nya borgerliga regeringen. Är det inte en bra väg då att argumentera för att folk i arbete också ska ha tillgång till kultur?

Arbetsplatsbiblioteken svarar mot de betydande samhällsutmaningar som vi står inför idag, till exempel vikande läsning, behovet av mediekritiskt tänkande (MIK) och livslångt lärande. Inte minst med tanke på den kompetensrevolution som pågår, samt vikten av demokrati, välfärd och folkhälsa. Det finns forskning som tyder på att de som läser får ett längre liv. De som läser mycket har ofta en bättre tillvaro.

Arbetsplatsbibliotek och läsning för hela människan

Arbetsplatsbibliotek kan till och med överbrygga konflikten mellan fri bildning på fritiden och instrumentell nytta för arbetslivet. Människor som mår bra och som utvecklas i sitt läsande kan också få det bättre på sitt arbete och bidra till samhället på det sättet.

Bibliotek på jobbet kan även vara till stöd för människan som helhet. Arbetslivets olika delar präglas av idén om hjärna, hand och hjärta. Att man inom arbetslivet bör tänka på att vi inte bara är våra huvuden i arbetet, inte heller bara händer som hugger i, och inte enbart hjärta i vård, skola och omsorg.

Alla de här delarna är viktiga mänskliga arbetsplatskompetenser, som ett bibliotek på jobbet kan hjälpa till med att stödja. Vi borde ompröva definitionen av arbetsplatsbibliotek och i stället låta biblioteken spegla de aktuella behoven. Arbetsplatsbibliotek och läsning för hela människan med de olika mänskliga kompetenserna i samspel.

Och här har offentlig förvaltning en viktig uppgift att fylla för vad som kan definieras som välfärdstjänstearbete, både enligt grundlagen, regeringsformen och forskningen. Vi ska jobba för ekonomisk, personlig, social och kulturell välfärd, samt folkhälsa. Men det finns också ett uppdrag om arbetskraftreproduktion, det vill säga att vi ska "reparera" arbetskraften. Då måste alla också ha det bra på arbetet.

Vi står inför stora utmaningar inom arbetslivet idag, i form av förslitning, utmattning och höga sjuktal. Men också diskriminering, ojämlikhet och polarisering, samt digitalisering, prekariat och teknikstress.

De här faktorerna följer med oss in i privat- och arbetslivet och hindrar oss människor från att vara goda föräldrar och läsa för våra barn. Det påverkar även folkhälsa och förväntad livslängd.

Argumenten för att satsa på arbetsplatsbibliotek är starka

Det här är goda argument för satsningar på arbetsplatsbibliotek, om vi vill göra världen bättre för olika människor. De moderna arbetsplatsbiblioteken kan pågå i sociala, digitala och fysiska kontexter. De kan även vara uppsökande och inbäddade verksamheter, kanske med hjälp av digitala lösningar. Det finns också en möjlighet för ombudsrollerna att utvecklas. På arbetsplatserna skulle man framdeles kunna ha läsombud, MIK-ombud och språkombud.

Vi skulle kunna få en större flora av ombud som sprider bibliotekens och läsningens goda budskap. Om man vill tänka på nya definitioner och roller för arbetsplatsbiblioteken finns det också behov av att se över arbetsplatsbibliotekens finansiering.

Några exempel på hur man skulle kunna jobba med ett modernt arbetsplatsbibliotek:

- Kapprumsbibliotek
- Bokcirklar på arbetstid
- Samverkan med språkombud
- Digital kompetensutveckling gentemot arbetsplatser
- Fackförbund och branschföreningar
- Läsombud via medarbetarwebb
- Tillgång till bibliotekarietjänster i form av boktips, shared reading, föreläsningar
- Mik-ombuden på medarbetarwebb skulle kunna jobba med tillgång till biblioteksresurser, ingång i databaser och med kurser

Panelnsamtal med Helya Riazat,
Fredrik Pettersson och Anna Lund

Det är en fråga om klass

Huruvida vi som barn blir flitiga läsare eller inte beror till stor del på i vilken familj vi växer upp. Samtidigt vet vi att läsning kan överbrygga socioekonomiska klyftor och att skolan har en kompensande roll. Men hur påverkar läsningens status bland unga om barn börjar läsa eller inte? Ämnet för den här panelen var barns olika förutsättningar för att utvecklas till läsare. Deltog gjorde Helya Riazat, rektor på Järvaskolan och ledamot i Läsrådet, Fredrik Pettersson, verksamhetschef ABF och Anna Lund, professor i sociologi, Stockholms universitet.

Vilken är den enskilt viktigaste faktorn för att få barn att läsa?

Anna Lund: Som sociolog tänker jag att det är viktigt att ta hänsyn till den strukturella nivån. Uppväxt och familjevillkor spelar roll, och vi vet att ekonomiska och sociala villkor har stor betydelse. Men också att kulturell segregation är avgörande. Det kan bland annat märkas skillnad om föräldrar ger sina barn böcker i julklapp och vilka böcker det är. Även var i Sverige du bor spelar in, liksom klassbakgrund och kön. För att se helheten krävs en intersektionell analys.

Helya Riazat: Det som Anna pratar om ser jag i min skola varje dag, eftersom mina elever bor i ett område som har drabbats väldigt hårt av ekonomiska och sociala skillnader. Barnen i mitt område har helt andra förutsättningar än många andra för att träda in i litteraturens värld. Om man ser till bakgrund, är exempelvis modersmålet en viktig faktor. Barnets föräldrar kanske har läst högt på det egna modersmålet. Mina föräldrar läste väldigt mycket på persiska, så jag kan läsa på persiska. Men att höra böcker på persiska var inte lika naturligt för mig, eftersom mitt förstaspråk var svenska.

Fredrik Pettersson: Klass och kön har betydelse, men också att ha läsande förebilder. Det är en sak som jag tror kan kompensera för exempelvis en arbetarklassbakgrund.

Om vi ser på de barn som inte har de mest gynnsamma förutsättningarna – hur kan vi nå dem?

Helya Riazat: Skolan måste förstå sitt kompensatoriska uppdrag och ta fasta på det när det gäller läsning. På vår skola jobbar vi väldigt "hands on" med det. Vi gör bland annat hembesök hos alla elever innan de börjar. Vi kan till exempel göra en överenskommelse om hur deras tid med läsning i hemmet ska se ut, att barnet kanske ska läsa tjugo minuter i hemmet innan det går och lägger sig. Vi kan även kräva att alla elever ska ha bibliotekskort. Om vi då märker att många inte har ordnat med bibliotekskort när de väl börjar hos oss, får vi ta med dem till biblioteket och hjälpa till med det.

Som rektor samlar jag skolhälsovård, lärare och andra inblandande och tillsätter rena lästimmar. Det är inte nödvändigtvis obligatoriskt om det ligger utanför ordinarie schema, men kan också bli det om föräldrarna vill.

Fredrik Pettersson: Det som Anna Lund inledde med att säga, bekräftar det som vi redan vet. Att klass och kön är viktiga faktorer. Vi vet att kvinnor läser mer än män, och att utbildning och eftergymnasial utbildning spelar roll. Ju längre eftergymnasial utbildning du har desto mer läser du. Men vi har i vår undersökning också tittat på vilken effekt det här har på demokrati och samhälle. Våra respondenter var väldigt positiva till läsfrämjande insatser, och de som läser mycket är mer optimistiskt inställda till läsningens positiva effekter och till samhällets läsfrämjande insatser.

Hur gör vi skillnad och får fler unga att läsa?

Anna Lund: Läsning är kopplat till vår syn på gemenskap, och en avgörande faktor är om du ser dig själv som en del av samtiden eller inte. Och det här är en viktig aspekt. Att vara en läsande person är att räknas i samhället i och med läsandets höga status. Det faktum att det finns ett riktigt skolbibliotek på skolan, även om du inte ens använder det som tonåring, kan ha den effekten att när du är äldre kan du tänka tillbaka och se att skolan ville att vi skulle läsa, alltså är det viktigt.

Det spelar också in hur vi i skolans värld jobbar med att texter är viktiga även på barnens fritid. Många lyssnar på musik – kan vi använda de texterna i undervisningen? Genom ett ömsesidigt lärande mellan de som jobbar i skolan och eleverna, kan vi uppnå mycket. Ibland kan det även behövas ett visst mått av självkritik hos

skolpersonalen. Det är lätt att tänka att en viss typ av litteratur eller teater enbart är för vissa elever. Ibland tenderar skolan att förutsätta att till exempel elever med arbetarbakgrund har svårare att förstå ett symboliskt språk.

Fredrik Pettersson: En annan viktig fråga är också att definiera sig själv som läsare. Får jag själv definiera mig som läsare? Är det jag läser tillräckligt bra? Vi måste tänka på att en person som inte identifierar sig som läsare och kanske inte kommer från ett läsande hem, måste identifiera sig som läsare genom att ta del av litteratur som är relevant och intressant och talar till den själv. Om jag har ett samhällskontrakt som säger att "Jag är Zlatan" inte är läsning, då räknas ju kanske inte min läsning. Men om du börjar med Zlatan kanske det kan leda vidare till tyngre grejer.

Anna Lund: Vi kan se att när lärarna har en repertoar av noveller och poesi, med mycket att välja på, kan eleverna hitta till något som kan skapa en relation till litteraturen. Det kan handla om att identifiera sig med handlingen eller med personerna eller med ett särskilt sätt att uttrycka sig. När en elev, som inte har identifierat sig som läsare tidigare, tar till sig en text väldigt starkt blir det ju uppenbart att läsningen har nått fram.

Helya Riazat: Här är det också viktigt med identifikation, huruvida man har vuxna förebilder som läser eller inte. Vi vuxna inom skolverksamheten måste läsa själva och dela med oss av våra erfarenheter från läsningen, och det måste ske på en organiserad nivå. Vi har läsecirklar på skolan och vi vill att personalen ska uppdatera så att eleverna kan se vilka böcker personalen läser. Vi kan inte tjata på barnen att de ska läsa om vi inte läser själva.

Det måste finnas en dialog mellan oss och eleverna om läsning. Nu har vi även en omfattande ombyggnation av vårt skolbibliotek, just för att vi märkte att vi behövde göra vårt bibliotek mer lockande. Ett skolbibliotek måste ligga centralt beläget i skolan, det måste vara estetiskt tilltalande och vi måste ge känsla av att hela skolan är ett bibliotek.

Fredrik Pettersson: Jag som är född tidigt 1980-tal kan se romantiseringen av papperstidningar och fysisk bokläsning. Det finns en föreställning om att det inte är riktig läsning om det inte prasslar om boksidorna eller tidningen. Det här behöver vi också jobba med.

Anna Lund: Om vi tittar på vad läsning av en ljudbok kan ge jämfört med en fysisk bok, så kanske läsning av en ljudbok gör att du faktiskt läser mer och avslutar fler böcker. Jag pratade med en gymnasie-elev som sade "Det känns ungefär som att ha tränat när jag har avslutat en [fysisk] bok". Det har kommit att innebära att han föredrar att lyssna framför att läsa, eftersom för honom är det mindre krav förknippat med lyssnandet. Många läser ju för avkoppling och för honom var det mer avkopplande att lyssna på en bok än att läsa. Bourdieu brukade säga att skolan gör vissa författare, konstnärer och kulturutövare erkända men inte kända. Då kan man fråga sig hur vi i skolan kan göra böckerna kända och inte bara erkända.

Fredrik Pettersson: Ungas läsning är också tätt sammanflätad med tillgången till arbetsplatsbibliotek och klassbakgrund. Vi på ABF och LO-förbunden har jobbat med *Läs för mig pappa*, för att få män i arbetaryrken att läsa för sina barn. Om du har läsande föräldrar som förebilder är chansen större att du själv börjar läsa.

Idag vet vi att många pojkar spelar väldigt mycket datorspel. Men hur kan vi få böcker att ta den positionen i deras liv?

Helya Riazat: Jag tror att vi måste väcka intresse hos pojkarna. Inom skolan måste vi kunna erbjuda böcker som pojkarna kan relatera till. Pojkar, som annars skulle ha stora utmaningar i att sitta still, kan sitta fastklitrade om de får rätt bok i handen, exempelvis Melody Farshins böcker.

Jag tror också väldigt mycket på att läsa tillsammans, för att det inte ska kännas främmande. Om man gör något som man är ovan att göra är det lättare att göra det tillsammans i en grupp. Döm heller inte ut vissa grupper som oemottagliga. Se till att ha olika format och att ha klassuppsättningar av böcker. Läs eller lyssna tillsammans. Hela klassen kan sitta tyst om man lyssnar tillsammans, medan eleverna får göra annat samtidigt, som att rita eller måla. Då kan man också pausa och diskutera berättelsen tillsammans.

Föreläsning med Cecilia Löfberg

Läsrådet och tema samverkan

Cecilia Löfberg, utredare på Kulturrådet, presenterade en kommande rapport, Nuläge om barns och ungas läsning. Den handlar om utmaningar och möjligheter i samverkan för läsfrämjande. Hon pratade utifrån frågeställningen *Vad vet vi om barns och ungas läsning?* och hur vi kan jobba vidare utifrån samverkan och kunskapsinsamling.

Kulturrådet arbetar just nu, med stöd av Läsrådet, med att ta fram en nulägesanalys inom området barns och ungas läsning. Läsrådet är utsett av regeringen som ett rådgivande organ inom Kulturrådet. Läsrådet har fokus på läsfrämjande insatser för barn och unga.

Rapporten – en nulägesanalys om barns och ungas läsning

Nulägesanalysen ska vara ett underlag för det fortsatta arbetet med samverkan och kunskapsinsamling. Analysen görs utifrån rapportering om barns och ungas läsning i Sverige och dialoger med aktörer och verksamheter som arbetar med läsfrämjande insatser. Arbetet är pågående och inget slutresultat finns än. Rapporten släpps under vårvintern 2023.

Det vi vet utifrån PISA är att femtonåringar presterade på en bra nivå i senaste mätningen, och de som presterar bra presterar bättre än tidigare under 2000-talet. Men det finns fortfarande cirka 20 procent av femtonåringarna som presterar under basnivå. Det visar att vi behöver mer kunskap om ungas egna perspektiv på läsning.

Vad innebär den negativa inställningen till läsning som framkommer i till exempel PISA-undersökningen? När och hur blir läsning meningsfull för barn och unga? Vi behöver mer kunskap om de här sakerna. Ju mer vi vet om barns och ungas förhållande till läsning, desto bättre kan vi anpassa insatser för olika målgrupper.

Det behövs mer insatser för ungdomar

Det finns ett politiskt stöd för läsfrämjande i den statliga styrningen, när det gäller stöd, kunskapsutveckling och samverkan.

Framför allt har Kulturrådet och Skolverket i uppdrag att stödja läsfrämjande insatser inom olika områden, men de arbetar också i gemensamma projekt. Även andra myndigheter som Myndigheten för tillgängliga medier (MTM) och Statens medieråd arbetar på olika sätt med läsfrämjande insatser.

Det görs mycket bra läsfrämjande insatser idag, och vi behöver mer uppföljning, utvärderingar och kunskap om effekter. På så sätt kan vi bygga vidare på det som redan görs.

Det mesta görs upp till och med mellanstadieåldern. Från högstadiet och uppåt görs desto mindre, trots att det är en period då det börjar krävas mer kvalificerad läsning. Vi ser från undersökningar att läsintresset avtar för unga när de kommer upp i den åldern. Därför behöver vi också mer insatser för ungdomar och unga vuxna.

SOM-undersökningen 2022 visar att läsning bland unga ökar. Det går dock inte att nog betona vikten av försiktighet med att dra några långtgående slutsatser utifrån undersökningen. Det här är en tendens. Vi får se hur den utvecklas.

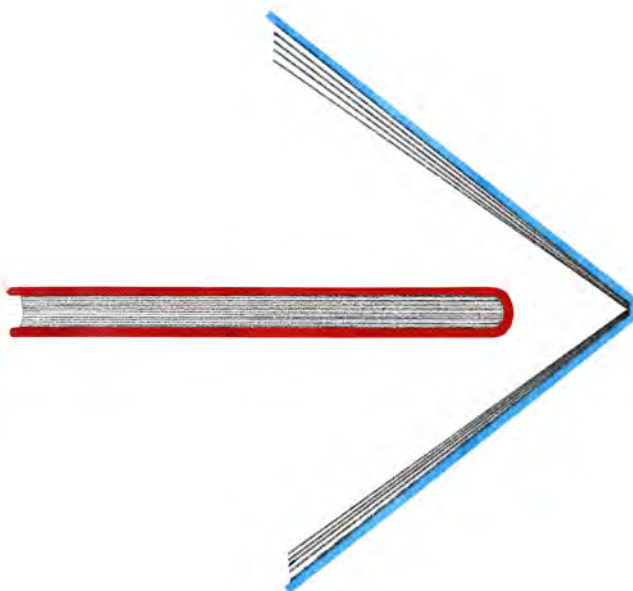
Mer kunskap från olika professioner behövs för att få en mer utvecklad förståelse för vad läsning innebär för unga idag.

Utmaningar för samverkan

Utifrån den samverkan och de dialogmöten som Kulturrådet har haft i samband med arbetet med nulägesanalysen framträder det en stark vilja och ett engagemang för att samverka. Aktörer vill samverka och mötas i olika forum. De utmaningar som finns i samverkan kan exempelvis bero på bristande resurser eller tid. Det kan också handla om att olika verksamheter har olika målformuleringar, vilket skapar utmaningar runt just samverkan. Här behöver vi hitta bra bryggor så att det inte blir glapp mellan idé och praktik.

Inom civilsamhällesorganisationer, som ofta är mer snabbfotade än kommunal och regional verksamhet, har man lättare att styra om resurser. Inom kommunal och regional verksamhet har man inte samma möjlighet att flytta runt resurser och beslutsprocesserna är längre, men dessa verksamheter har en hög stabilitet. Mycket handlar om att hitta bra nätverk och bli erbjuden fungerande nätverk, men också att få fram vägar till gemensam kunskap. Här krävs samverkan på flera nivåer, något som innebär en central utmaning. För att lyckas med det krävs strukturer och mål.

Läsrådet är ett rådgivande organ inom Kulturrådet för läsfrämjande. Det bidrar till samverkan mellan aktörer inom kultur, skola, civilsamhälle, folkbildning, bokhandel, förlag och andra delar av näringslivet. En annan viktig uppgift är att ansvara för kunskapsinsamling, följa relevant forskning och identifiera utvecklingsbehov inom det läsfrämjande arbetet. Läsrådet ger vartannat år förslag på en ny läsambassadör med uppgift att främja barns och ungas läsning.

Lästips!

Läsfrämjandeträffen 2022 hade temat Läsandets politik och retorik. De flesta av talarna på träffen lämnade varsitt boktips om läsning i slutet av sin programpunkt. Här finns tipsen samlade.

Augustin Erba – *Att läsa Lolita i Teheran* av Azar Nafisi

Magnus Persson – *Rummets rymder* av Georges Perec

Åse Hedemark – *What we talk about when we talk about books* av Leah Price

Linnéa Lindsköld – *Textasen* av Roland Barthes

Peter Fredriksson – *Att förändras: en metod* av Édouard Louis

Helene Öberg – *Skolbiblioteksutredningen och ABC* av Lennart Hellsing

Eric Haraldsson – grundskolans läroplan *LGR22*

Susanne Ahlroth – *Om konsten att läsa och skriva* av Olof Lagercrantz

Nioosha Shams – senaste numret av tidskriften *Kritiker*. Numret heter *Läsningens rum*

Kayo Mpyoi – *Matilda* av Roald Dahl

Jonas Brun – *Hemlighetstillståndet* av Inger Christensen

Nina Ström – *Förföraren* av Jan Kjaerstad

Andreas Cervenka – *Två städer* av Charles Dickens

Lotta Brilioth Biörnstad – *Huset vid Flon* av Kjell Johansson

Cecilia Broberg – *Den oändliga historien* av Michael Ende

Elin Nord – *En engelsk romans* av Niina Mero

Helena Öberg Carlsson – *Om tiden och vattnet* av Andri Snaer Magnason

Pamela Schultz Nybacka – *Allt jag fått lära mig* av Tara Westover

Helya Riazat – *Dina händer var fulla av liv* av Suad Ali

Fredrik Pettersson – *Om tyranni: tjugo lärdomar från tjugonde århundradet* av Timothy Snyder

Anna Lund – *En droppe midnatt* av Jason Timbuktu Diakité

Cecilia Löfberg – *Skolinspektionens granskning (2022) Läsförämjande arbete i grundskolan, årskurs 4–6*

Kajsa Ravin – *Europa* av Maxim Grigoriev

Text: Hanna Jedvik
Illustration: Moa Hoff

Statens kulturråd 2023

ISBN: 978-91-89748-11-8

Kulturrådet
Box 27215, 102 53 Stockholm
Besök: Borgvägen 1-5
Tel: 08 519 264 00
E-post: kulturradet@kulturradet.se

kulturradet.se

Hur ser politiken och retoriken ut vad gäller läsning? Hur definieras läsfrämjande? Vem ska läsa? Och varför? Dessa frågor diskuterades på Kulturrådets och Läsrådets läsfrämjandeträff. I denna skrift finns texter som sammanfattar de olika programpunkterna som bestod av panel-samtal, föreläsningar och intervjuer.

Här får du ta del av olika perspektiv på ämnet läsandets politik och retorik. Du får följa med på en genomgång av läsandets historia de senaste 100 åren, höra samtal om skolbibliotek, poesi, modersmål, tillgänglighet och kvalitet och ett svar på varför bildningen förlorat sin status (när alla bara tänker på pengar.) Träffen spelades också in och finns på Kulturrådets webbplats.

Tack alla som bidrar med ert engagemang och intresse. Hoppas att ni hittar tankar och idéer att ta med er. Och fortsätt att ge oss inspel till det fortsatta arbetet!

Läsandets politik och retorik är det tredje numret av skriftserien Kulturrådets läsfrämjande skrifter. Under denna paroll kommer vi att publicera rapporter, antologier och kunskapsöversikter på det läsfrämjande området.